

Komparativna analiza ekonomskog razvoja Hrvatske i Srbije 1990. - 2020.

Kajgana, Matko

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:666355>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Matko Kajgana

KOMPARATIVNA ANALIZA EKONOMSKOG RAZVOJA
HRVATSKE I SRBIJE 1990. – 2020.

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

KOMPARATIVNA ANALIZA EKONOMSKOG RAZVOJA
HRVATSKE I SRBIJE 1990. – 2020.

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Josip Lučev

Student: Matko Kajgana

Zagreb,
Rujan 2022.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da sam diplomski rad „Komparativna analiza ekonomskog razvoja Hrvatske i Srbije 1990. – 2020.“, koji sam predao na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Josipu Lučevu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16.-19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Matko Kajgana

SADRŽAJ

IZJAVA O AUTORSTVU.....	I
SADRŽAJ.....	II
POPIS ILUSTRACIJA.....	III
1. UVOD.....	1
1.1. TEMELJNE JEDINICE ANALIZE I PREGLED POSTOJEĆE LITERATURE.....	1
1.2. TEORIJSKO – KONCEPTUALNI OKVIR.....	3
2. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA HRVATSKA I SRBIJA.....	8
2.1. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 1952. – 1990.....	8
2.2. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 1990. – 2010.....	13
2.3. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 2011. – 2018.....	16
2.4. POSTOTNI RAST BDP-a 1990. – 2020.....	17
3. MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI RAZVOJA.....	20
3.1. STANOVNIŠTVO, RADNA SNAGA I NEZAPOSLENOST.....	20
3.1.1. STANOVNIŠTVO.....	20
3.1.2. RADNA SNAGA.....	22
3.1.3. NEZAPOSLENOST.....	23
3.2. PRIVATIZACIJA I KORUPCIJA.....	26
3.2.1. PRIVATIZACIJA HRVATSKA.....	26
3.2.2. PRIVATIZACIJA SRBIJA.....	28
3.2.3. KRATKA KOMPARATIVNA ANALIZA KORUPCIJE HRVATSKA I SRBIJA.....	30
3.3. TRGOVINSKA BILANCA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE (FDI).....	34
3.3.1. NETO TRGOVINSKA BILANCA - ROBE.....	34
3.3.2. NETO TRGOVINSKA BILANCA – ROBE I USLUGE.....	35
3.3.3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE (FDI).....	37
3.4. INDUSTRIJSKI ODNOSI I OSOBNE DOZNAKE.....	39
3.4.1. INDUSTRIJSKI ODNOSI.....	39
3.4.2. OSOBNE DOZNAKE.....	40
4. KAPITALISTIČKA EKONOMIJA HRVATSKE I SRBIJE – LME ILI CME.....	42
4.1. OBILJEŽJA LIBERALNOG KAPITALIZMA U HRVATSKOJ I SRBIJI.....	42
4.2. OBILJEŽJA KOORDINIRANOG KAPITALIZMA U HRVATSKOJ I SRBIJI.....	43
5. ZAKLJUČAK.....	44
6. LITERATURA.....	46
7. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	49
8. SUMMARY AND KEY WORDS.....	50

POPIS ILUSTRACIJA

Tablica 1: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. međunarodni GK\$ - brožčani podatci - HRV – SRB – SFRJ – ITA – AU – DE – SAD – UK.....	9
Tablica 2: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. – zemlje bivše SFRJ – međunarodni GK\$ - brožčani podatci.....	11
Tablica 3: BDP po glavi stanovnika 1990. – 2010. – međunarodni GK\$ - brožčani prikaz - HRV – SRB – ITA – AU – DE – SAD – UK.....	14
Tablica 4: Stvarni BDP po glavi stanovnika 2008. – 2018. – brožčani prikaz – HRV – SRB – AU – ITA – DE – SAD – UK.....	17
Tablica 5: Inozemna izravna ulaganja u Srbiju u mil. eur. (2005. – 2016.).....	37
Tablica 6: Inozemna izravna ulaganja u Hrvatsku prema djelatnostima u mil. eur. (2007. – I. i II. Tromjesečje 2017.).....	38
Grafikon 1: - prikaz varijabla i jedinice analize.....	5
Grafikon 2: - BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. međunarodni GK\$ - HRV – SRB – SFRJ – ITA – AU – DE – SAD – UK.....	10
Grafikon 3: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. – međunarodni GK\$ - zemlje bivše SFRJ..	12
Grafikon 4: BDP po glavi stanovnika 1990. – 2010. – međunarodni GK\$ - brožčani prikaz - HRV – SRB – ITA – AU – DE – SAD – UK.....	15
Grafikon 5: Stvarni BDP po glavi stanovnika 2008. – 2018. – HRV – SRB – AU – ITA – DE – SAD – UK.....	17
Grafikon 6: Rast BDP-a u postotnom iznosu – 1997. – 2021.....	18
Grafikon 7: Populacija u Hrvatskoj i Srbiji – 1960. – 2021.....	21
Grafikon 8: Radna snaga Hrvatska i Srbija – 1990. – 2021.....	22
Grafikon 9: Oružane snage u postotku radne snage – HRV – SRB – SAD – UK – DE – AU – 1990. – 2020.....	24
Grafikon 10: Nezaposlenost u odnosu na postotak radne snage države – HRV – SRB – SAD – UK – AU – DE – 2005. – 2021.....	26
Grafikon 11: Kontrola korupcije – postotni poredak – Hrvatska i Srbija - 1996. – 2020.....	31
Grafikon 12: Indeks percepcije korupcije – Hrvatska i Srbija - 1998. – 2011.....	32
Grafikon 13: Indeks percepcije korupcije – Hrvatska i Srbija - 2012. – 2020.....	33
Grafikon 14: Neto trgovinska bilanca (američki dolar) – robe – Hrvatska i Srbija – 2007. – 2021.	
Grafikon 15: Neto trgovinska bilanca (američki dolar) – robe i usluge – Hrvatska i Srbija – 2007. – 2021.....	36
Grafikon 16: Osobne doznake iz drugih država u postotku BDP-a – Hrvatska i Srbija – 1997. – 2021.....	41

1. UVOD

Politička ekonomija kao grana ekonomske znanosti primarno se bavi načelima, zakonima, uvjetima i oblikom gospodarskog života kroz njegovo ustrojstvo i razvoj tijekom povijesnih razdoblja (enciklopedija.hr, 2022) te teorijskom ekonomskom misli. Pomoću definiranja područja djelovanja politička ekonomija, kao takva ulazi u interdisciplinarni pristup, samim time proučava se i u području politološke znanosti. Glavno područje analize ovog rada direktno se veže uz političku ekonomiju odnosno objašnjavanje kako određena vrsta kapitalizma u kapitalističkom ekonomskom uređenju po svojim karakteristikama omogućava brži ili sporiji ekonomski rast analiziranog gospodarstva države.

Raščlambu vrste kapitalizama (*Varieties of Capitalism*) prvi navode u svojoj knjizi *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* izdane 2001. godine Petar A. Hall i David Soskice. U toj knjizi koja se bazira na političkoj ekonomiji i komparativnoj politici uspostavljaju se dva primarna oblika vrste kapitalizama. Trenutni teorijski okvir koji pokriva analizu vrsta kapitalizma najčešće se svodi na dvije osnovne podijele iz njihove knjige: koordinirane tržišne ekonomije (CME - *coordinated market economy*) i liberalne tržišne ekonomije (LME - *liberal market economy*), a prema Hallu i Soskiceu one se definiraju kroz pet sfera odnosa na koje ovisno o politikama koje provodi država svrstava sebe u jednu od podjela (Hall i Soskice; 2001). Takva podjela ponajviše se primjenjuje na velike sustave i države, samim time Njemačka, Francuska, Italija spadaju u koordinirane tržišne ekonomije, dok Velika Britanija, Sjedinjenje američke države, Australija i Kanada pripadaju skupini liberalnih tržišnih ekonomija. Problem se javlja prilikom raščlambe država koje posjeduju karakteristike i jedne i druge ekonomije. Mnogi autori naknadno su uspostavili daljnju raščlambu oblika kapitalizama kako bi pobliže grupirali i opisali zemlje koje izvorno ne spadaju u niti jednu od ove dvije raščlambe. Zbog toga dolazi i do uspostave teza o mediteranskom, postsocijalističkom, DME (*dependent market economies*) kapitalizmu (Nölke, 2009: 672; Peña i Giachi, 2018: 24).

1.1. TEMELJNE JEDINICE ANALIZE I PREGLED POSTOJEĆE LITERATURE

Upravo zbog toga ovo istraživanje bavi se dvjema državama bivše Socijalističke federativne

republike Jugoslavije¹ – Hrvatske i Srbije² te njihovim ekonomskim rastom nakon i tijekom tranzicije odnosno prelaska na demokratsko društveno i kapitalističko tržišno uređenje. Većina provedenih istraživanja bavila su se pojedinim državama i pozicioniranje njihovog oblika kapitalizma u jedan od oblika već postojećih okvira, drugi dio provedenih istraživanja sličan je sa ovim istraživanjem i imali su za cilj komparativnu analizu oblika kapitalizma i objašnjavanje određene ekonomske pojave putem osvrtnja na teorijski okvir oblika kapitalizma. Trenutno je provedena komparativna analiza između Slovenije i Hrvatska u radu *Comparative analysis of economic and social policy development in Croatia and Slovenia* (Lučev i Babić; 2019). Istraživanje iz tog članka detaljno je analiziralo pojedine zemlje, što nam omogućuje korištenje postojećih podataka iz tog rada vezano uz Hrvatsku. Upravo zbog nepostojanja istraživanja i komparacije kao tema ovog rada navodi se komparativna analiza ekonomskog rasta Hrvatske i Srbije. Cilj ovog istraživanja je odgovoriti na pitanje: kako oblik kapitalizma i odnosi koji proizlaze iz proučavanja parametara oblika kapitalizma opisuju ekonomski rast Hrvatske i Srbije u razdoblju od 1990. – 2020? Kako bi odgovorili na ovo pitanje korišteno je deskriptivno istraživanje i komparativna analizom malog broja najbližnjih slučajeva. Ovakvo istraživačko pitanje nadopunjuje već postojeća istraživanja koja obrađuju samo jednu od dvije navedene zemlje kroz veliki broj slučajeva. Hrvatska kao slučaj je više puta obrađivana kroz različite radove vezane uz oblik kapitalizma i ekonomski rast nego Srbija.

U knjizi *Capitalist Diversity on Europe's Periphery* peto poglavlje bavi se neokorporativizmom i „slabim“ državama jugoistočne Europe. Poglavlje opisuje Hrvatsku stavljajući ju u skupinu sa Rumunjskom i Bugarskom. Navodi se kako brza privatizacija i nacionalizam koji uspostavlja odmicanje od starih institucija koje su vrijedile u socijalizmu dovede do sporijeg ekonomskog rasta i razvitka, ali ipak u socijalizmu zbog provođenja posebnih socijalističkih politika Hrvatska uspostavlja razvijeniji birokratski aparat u odnosu

¹ SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, skraćeno Jugoslavija - država koja je nastala nakon Drugog svjetskog rata i bila aktivna od 1945. – 1990., a sačinjavale su je Hrvatska, Srbija (s pokrajinama Vojvodina i Kosovo), Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Sjeverna Makedonija.

² Prostor sadašnje Republike Srbije obuhvaća prostor Uže Srbije i pokrajine Vojvodine, za vrijeme Socijalističke federativne republike Jugoslavije, Srbija se smatrala republikom dok su pokrajine bile Vojvodina i Kosovo. Nakon raspada SFRJ-a nastavlja postojati kao Savezna Republika Jugoslavija, ali u sastavu ostaju Crna Gora i Srbija te pokrajine Vojvodina i Kosovo. Godine 2006. na referendumu za neovisnost Crna Gora proglašava neovisnost, a nedugo zatim proglašava se i Republika Srbija. Godine 2008. pokrajina Kosovo proglašava neovisnost, koju Srbija ne priznaje, ali de facto nema nikakvog političkog utjecaja na prostoru pokrajine Kosova i Metohije.

na Rumunjsku i Bugarsku, koji je usporediv sa Slovenskim i Mađarskim birokratskim aparatom. Hrvatska u početku osamostaljenja slabo privlači strane direktne investicije (FDI), a turizam pomaže u osiguravanju pozitivne bilance opće države. Prve prave strukturalne preinake u politici, institucijama i ekonomiji dolaze tek nakon 2000. sa smrti prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana i odlaska Hrvatske demokratske zajednice s vlasti (Bohle i Greskovits, 2012: 185) Režim Franje Tuđmana koji je bio i autoritarniji vodio je i populističke ekonomske politike, kako bi osiguravao potporu režimu, ali vanjskopolitički odnosi doveli su pred kraj njegova života Hrvatsku u poziciju izolirane države. Demokratske promjene pomogle su promjeni i ekonomske paradigme te su omogućile liberalizaciju tržišta, ali su dovele i do snažnih investicijskih ciklusa iniciranih od države.

Srbiju i njenu tranziciju opisuje drugo poglavlje knjige *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition'*. Početni kolaps gospodarstva ekonomist Arsić pripisuje zastarjeloj tehnologiji i manjku investicija još za vrijeme SFRJ 1980-ih uz embargo i ograničene ekonomske aktivnosti tijekom 1990-ih (Simović i Vukša, 2022: 44). Padom režima Slobodana Miloševića dolazi do ubrzanja gospodarstva i promjena putem široke privatizacije i smanjivanjem socijalnih prava i prava radnika (Simović i Vukša, 2022: 62).

Nakon iznesenog ovog pregleda uviđamo kako postojeći radovi i autori ne govore o tome na koji način i kako oblik kapitalizma te odnosi koji proizlaze iz proučavanja parametara oblika kapitalizma opisuju ekonomski razvoj Hrvatske i Srbije u razdoblju od 1990. – 2020.?

1.2. TEORIJSKO – KONCEPTUALNI OKVIR

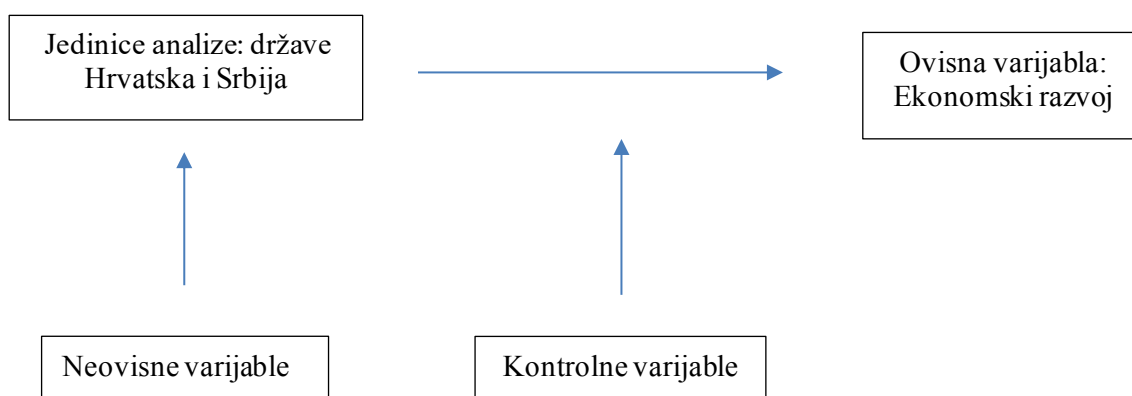
Istraživanje ekonomskog razvoja Hrvatske i Srbije kao temeljnu teoriju koristi model *Varieties of Capitalism*. Ovisna varijabla ovog istraživanja je ekonomski razvoj, a pomoću te ovisne varijable želimo objasniti ulogu vrste kapitalizma na ekonomski razvoj. Ekonomski razvoj je pojam koji se može razlikovati ovisno kako ga promatramo. Ukoliko analiziramo samo čiste makroekonomske podatke poput rasta BDP-a i BDP-a per capita možemo ustanoviti kako određeno gospodarstvo napreduje ili nazaduje. Problem je što iz ovih podataka čistog ekonomskog rasta ne možemo utvrditi uspostavljanje stvarnog razvoja države. Primjer tome je Irska koja iako posjeduje veliki BDP i veliki BDP per capita on je zapravo umjetno generiran jer zbog niskih poreza većina multinacionalnih IT kompanija prebacuje svoja sjedišta u Europi tamo te samim time dobivamo podatke o velikom BDP-u i

rastu, ali koji nije popraćen razvojem. Razvoj u određenoj državi uz sam rast gospodarstva, očitovao bi se i u uspostavi države blagostanja. Institucije su te koje pomažu u ostvarivanju države blagostanja i samim time omogućuju određene socijalne transfere, sigurnost, smanjenje nezaposlenosti i omogućavanje visoke razine obrazovanja. Dok su nacionalne politike, pa samim time i nacionalna politička ekonomija poluge kojima vlast u određenoj državi uspostavlja institucije. Kao neovisne varijable u ovom istraživanju pojavljuju se sljedeći podatci iz teorije *Varieties of Capitalism* (Hall, Soskice, 2001: 7):

1. Industrijski odnosi – u ovoj varijabli opisuje se problem s kojim se suočavaju tvrtke prilikom pregovaranja sa radnicima i sindikatima u vezi njihovih radničkih prava, radnih uvjeta i plaća.
2. Stručna sposobnost i obrazovanje – različite vrste kompanije posjeduju različitu potrebu za vrstom radne snage. Samim time u visokotehnoškom i sofisticiranom poduzeću potrebna je i stručna sposobnost uz specifična znanja samog zaposlenika. Sama stručna sposobnost radnika i njegova razina obrazovanja u konačnici omogućuju poduzeću veću kompetitivnost na tržištu rada.
3. Upravljački odnosi unutar tvrtke – ova varijabla definira kako se pojedine tvrtke financiraju odnosno kako dolaze do svježeg kapitala u tvrtkama. Ponajviše se to odnosi na kupovanje udjela unutar tvrtke. Smatra se kako su sva ulaganja s do 10% preuzimanja dionica tvrtke vrsta portfolio investicije. Portfolio investicija je kratkoročna i smatra se kako će ulagač svoja sredstva nakon što ostvari određeni profit povući i neće sudjelovati u koordiniranju rada i upravljanju same tvrtke. Ulaganja u kupovinu većeg udjela dionica od 10% smatraju se strateška investiranja u kojima ulagači imaju za cilj dugoročni ostanak u poduzeću s ciljem ostvarenja profita, ali i u upravljanju samim poduzećem.

Detaljnija analiza uz neovisne varijable kroz ovih pet sfera, kako bi u suštini dobili pregled i ostalih makroekonomskih pokazatelja kao nezaposlenosti i generiranju nezaposlenosti tijekom vremena krize, neto trgovinske bilance roba (i usluga), FDI, osobne doznake prikazane su u ovom radu pomoću grafičkih prikaza. Kako bi odredili spada li određena država u LME ili CME skupinu osim opisnih informacija, analiziramo i statističke podatke država koje spadaju u tu skupinu, odnosno smatraju se ideal tipovima takve vrste. Samim time Njemačku i njene statističke podatke komparirat ćemo kako bi dobili informacije o skupini CME, dok ćemo Sjedinjene Američke Države i njihove statističke podatke koristiti kao primjer skupine LME. Dakako djelomično pomoću ovih pet sfera u neovisnim

varijablama u konačnici ćemo opisno prikazati podatke vezane uz makroekonomske pokazatelje za Hrvatsku i Srbiju uz njihovu komparaciju, radi dobivanja odgovora na istraživačko pitanje. Zbog mogućeg dobivanja sličnih podataka u razvoju odnosno u ukupnom BDP-u ili proizvodnji pojedine nacionalne države. Uspostavljaju se i kontrolne varijable površina države, prirodni resursi i stanovništvo.

Grafikon 1: - prikaz varijabla i jedinice analize

Istraživanje je bazirano na jedinici analize nacionalne države. Izabrana je komparativna analiza malog broja slučajeva, jer dosadašnji radovi nisu prikazali detaljnije analize pojedinog slučaja Srbije na temelju *Varieties of Capitalism*, dok Hrvatska postoji detaljnije obrađena u komparativnoj analizi Hrvatske i Slovenije (Babić i Lučev, 2019). Također ne postoji komparativna analiza ove dvije jedinice analize, a upravo Hrvatska i Srbija su izabrane jer su odabrane kao najbliži slučajevi po svojim obilježjima, a moglo bi se naznačiti kako se radi i o području iste regije za sličnim povijesnim, kulturološkim i geografskim specifičnostima. Kao razdoblje analize slučajeva izabrano je trideseto godišnje razdoblje od raspada SFRJ 1990. do 2020. odnosno godine do koje posjedujemo referentne podatke.

Analizom postojećih dokumenata i postojeće literature koju objavljuju autori iz područja političke ekonomije, posebice ekonomskih znanosti čija su istraživanja ekonomije Hrvatske i Srbije istraživanje će iznjedriti podatke vezane uz ovisnu varijablu pojedinog slučaja i u konačnici njegovu komparaciju. Sekundarni podatci za jedinice analize biti će preuzeti s međunarodnih statističkih baza i nacionalnih statističkih baza, a indeksi koji će biti korišteni su isti kakvi već postoje u sličnim istraživanjima, ali za različite slučajeve. Problem prilikom analize podataka vezanih za Srbiju je ćirilčno pismo, ali i dosta teško čitljiv format

statističke baze u razdoblju od 1990. – 2010., dok su podatci za Hrvatsku objedinjeni i lako obradivi jer je Državni zavod za statistiku uspostavio statističke nizove u kojima se lako dolazi do višegodišnjih podataka. Također bitno je naglasiti kako će se koristiti i izvori iz novinskih članaka koji opisuju pojedine događaje, a važni su za opisivanje događaja i potvrđivanja podataka koji su pronađeni u stručnim i znanstvenim člancima, ali i kao potvrda statističkim bazama.

Cilj je putem dobivenih podataka iz statističkih baza napraviti lako razumljive grafove kretanja rasta i pada ekonomije, ali i uspostaviti tablice za analizu vezanih uz podatke iz *Varieties of Capitalism* poput gustoće sindikata, obrazovanja radnika i strukture stranih direktnih investicija (FDI). Kako bi tablice bile lako čitljive odabrat će se godine koje su prethodile velikim promjenama, poput završetka ratova, ulaska u međunarodne organizacije, ekonomske krize i u konačnici pandemija virusa COVID – 19. Uz informacije za Hrvatsku i Srbiju, najčešće poopćavanje biti će sa Njemačkom i Velikom Britanijom ili Sjedinjenim Američkim Državama kao primjerima za CME i LME.

KRATKA POVIJEST EKONOMSKOG RAZVITKA HRVATSKE I SRBIJE

Hrvatska i Srbija u svojoj povijesti imale su različiti ekonomski razvitak. Hrvatska je svoju ekonomsku politiku ostvarivala kroz suživot pod Austro – Ugarskom, dok je Srbija bila ili samostalna kraljevina ili pod Osmanskom vlašću. Utjecaj Austro – Ugarske na Hrvatsku je takav da su najnerazvijeniji dijelovi carstva upravo bili Dalmacija i Slavonija, dok su dijelovi carstva na prostoru Austrije bile nekoliko puta razvijenije (Lučev i Babić, 2019: 52, 2013; 10). Srbija je pod Osmanskom vlašću bila u podređenom položaju, što im samim time nije dovodilo veliki ekonomski prosperitet.

Balkanskim ratovima i raspadom Austro – Ugarske nakon Prvog svjetskog rata dolazi do stvaranja zajedničke države Slovenaca, Hrvata i Srba, a nakon toga i do uspostava kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno kraljevine Jugoslavije. Kraljevina Jugoslavija bila je tehnološki zaostala u odnosi na druge zapadne europske zemlje, ali u njoj su Hrvatska i Slovenija bile ekonomski najrazvijenije regije. Raspadom kraljevine Jugoslavije i izbijanjem Drugog svjetskog rata, obje zemlje završavaju pod nacističkom okupacijom i uz vlastitu borbu uz pomoć saveznika oslobađaju teritorij.

Narodno oslobodilačka vojska uspostavlja komunističku diktaturu sa socijalističkim uređenjem. U to vrijeme pretežito agrarne zemlje koje nisu prošle kroz industrijalizaciju kada su to prolazile ostale zapadne zemlje odlučuje se na uspostavu socijalističkom samoupravljanja i s velikom izgradnjom gradova i industrije na prostoru SFRJ (Cvijanović i Redžepagić, 2011: 362; Bartlett, 2007: 210). Srbija je bila najmnogoljudnija i najveća republika, ali i razdvojena s dvjema pokrajinama Vojvodinom i Kosovom. Vojvodina je bila ekonomski najrazvijeniji dio Srbije, dok je Kosovo bilo najnerazvijeniji dio federacije. Hrvatska i Slovenija predvodile su ekonomsku razvijenost federacije, uz to da je i Slovenija bila razvijenija od Hrvatske, ali je Hrvatska bila mnogoljudnija i površinski veća od Slovenije (Nestić, 2002: 602).

Ekonomski razvoj Hrvatske u kontinuitetu prošlosti bio je veći od Srbije što je bilo i 1990. kada dolazi do raspada SFRJ i nastanka samostalnih država. Raspadom SFRJ došlo je i do raspada unutarnjeg tržišta na koje su se sve ekonomije federacije oslanjale. Uz raspad samog tržišta na prostoru Hrvatske 1991. izbijaju oružani sukobi i rat, dok na prostoru Bosne i Hercegovine izbija 1992. rat u koji su neformalno³ uključene Hrvatska i Srbija. Hrvatska u vrijeme rata ekonomski je uništavana zbog ratnih razaranja, ali i zbog ne mogućnosti trgovine sa ostatkom svijeta, uz postupak brze kriminalne i korumpirane privatizacije (Birač i Kržan, 2022: 263). Srbija u tom vremenu živi u okviru SR Jugoslavije, u zajednici sa Crnom Gorom. Nemiri na području autonomne pokrajine Kosovo nisu završili niti nakon raspada SFRJ, štoviše tijekom 1996. oni se intenziviraju, a 1999. dolazi do uplitanja NATO snaga u sukob. NATO snage u operaciji *Allied Force* bombardiraju područje SR Jugoslavije ciljajući vojnu, gospodarsku i energetska infrastrukturu, a uz prateći embargo dovodi do drastičnog pada životnog standarda na prostoru SR Jugoslavije, ali i uništenja ekonomske infrastrukture potrebne za ekonomski razvoj. Režim Slobodana Miloševića provodi blagu privatizaciju (Upchurch, 2011: 327), a glavne politike oslanjaju se na vođenje ratova i sanaciju šteta uzrokovanih ratovima (Simović i Vuska, 2022: 322). Tržište koje se u to vrijeme razvija povezano je s organiziranim kriminalnom i visokim vojnim dužnosnicima, a krijumčarenje roba postaje svakodnevica.

³ Rat na prostoru Bosne i Hercegovine vodile su formacije Hrvata, Srba i Bošnjaka koji su živjeli na prostoru buduće Federacije Bosne i Hercegovine, ali su cijelo vrijeme hrvatske i srpske snage bile pomagane matičnim državama. Hrvati od strane Republike Hrvatske, dok Srbi od strane tadašnje Savezne republike Jugoslavije.

Moderne demokratske države uspostavljene nakon 1990. dovele su do ekonomskog prosperiteta, ali uvelike su kasnije na ekonomski razvoj Hrvatske i Srbije utjecale međunarodne organizacije (Schmidt, 2005: 375) posebice ulazak Hrvatske u Europsku uniju 2013. Prirodni resursi koji postoje u ove dvije zemlje podjednaki su, te obje države ovise o uvozu energenata (Stern, 2010: 77). Financijska kriza 2008. nije zaobišla niti Hrvatsku ni Srbiju, u tom razdoblju zabilježena je smanjena ekonomska aktivnost i ekonomski pad uzrokovan krizom i u eurozoni (Hall, 2014: 1228).

Teza koju možemo uspostaviti na temelju postojeće literature, a koju bi trebalo potvrditi ovo istraživanje je kako se Hrvatska brže razvijala od Srbije zbog brže uspostave liberalnih institucija i liberalnih kapitalističkih ekonomskih politika tijekom razdoblja od 1990. – 2008., dok je Srbija nakon financijske krize 2008. brže se oporavila i nastavila sa stopama rasta do COVID – 19 krize, Hrvatska je u tom periodu prema postojećoj literaturi ušla u crnu epizodu lošeg upravljanja. Kako bi potvrdili ovu tezu promatrat ćemo ekonomski razvoj kroz makroekonomske podatke: BDP po glavi stanovnika, stanovništvo, radna snaga, nezaposlenost, FDI, neto trgovinska bilanca roba (i usluga), ali i kroz prizmu liberalizacije u vidu privatizacije, komparaciju korupcije uz kratki osvrt na industrijske odnose i ulogu osobnih doznaka.

2. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA HRVATSKA I SRBIJA

2.1. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 1952. – 1990.

Završetkom Drugog svjetskog rata i nakon završenih ratnih aktivnosti na području Hrvatske i Srbije dolazi do uspostave komunističke diktature. Rat koji je opustošio Europu, ekonomski je na koljena uništio i onako slabo razvijenu industriju poglavito na prostoru Istočne Europe. Uspostavom vlasti i organiziranjem državnih službi na prostoru Jugoslavenske federacije dolazi i do uspostave ekonomskih planova. Ekonomski planovi bazirani su na planskom gospodarstvu koje je preko najčešće petogodišnjih programa imalo cilj postaviti zadatke koje je potrebno izvršiti u određenom razdoblju kako bi se uspostavio opći ekonomski rast (Simović i Vukša, 2022: 53). Stanovništvo Srbije i Hrvatske većinom se bavilo poljoprivredom i živjelo je u ruralnom području, dok je u razvijenim ekonomskih zemljama poput Francuske, Velike Britanije i Njemačke postojalo industrijski razvijeno stanovništvo s aktivnim građanskim slojem i građanstvom. Pred Jugoslavijom bio je zadatak dostići razvijene zemlje u što kraćem roku uz zadržavanje planskog gospodarstva i makroekonomske

stabilnosti (Brkić, 1996: 24) oslanjajući se na komunistički režim.

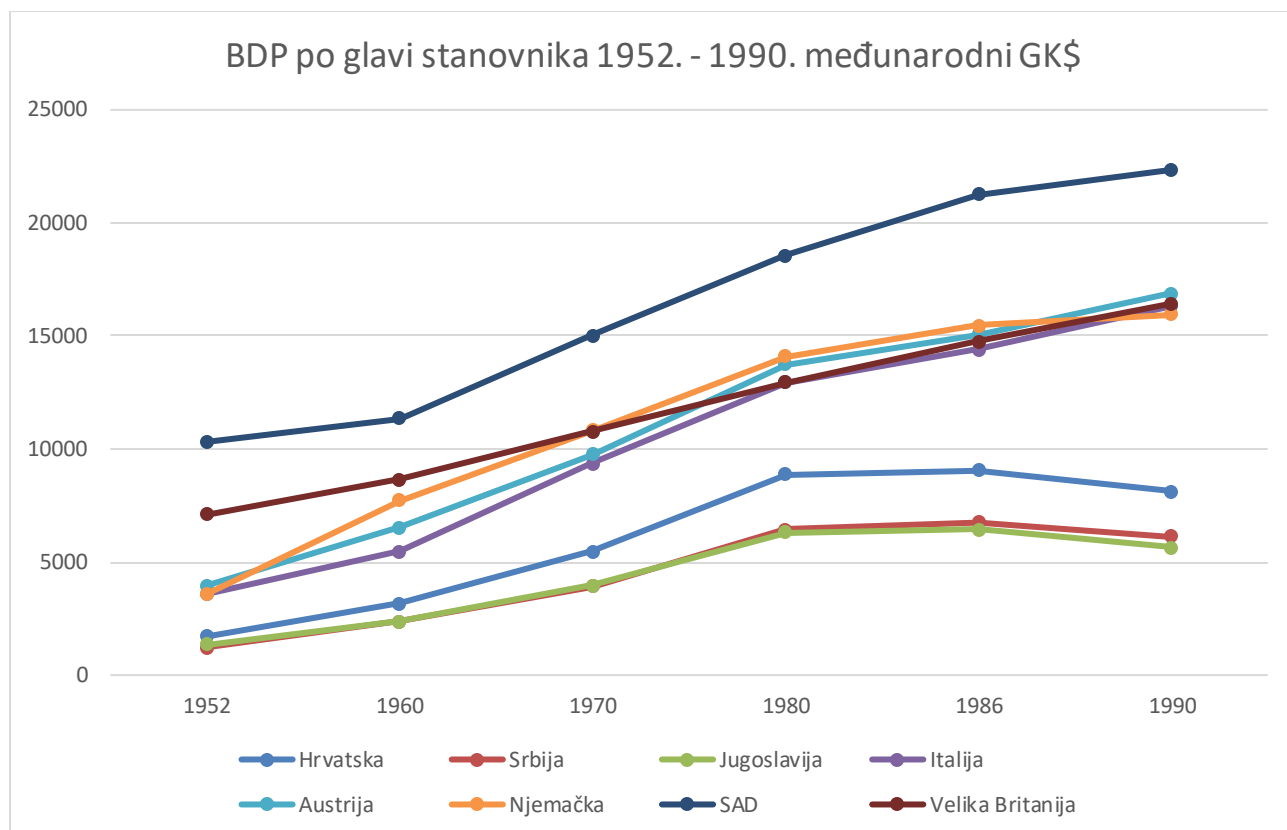
Zajednička država Hrvatskoj i Srbiji bila je svakodnevica sve do 1990. godine. Zbog toga ćemo promatrati podatke od 1952. – 1990. godine. Osnovni mehanizam praćenja razvoja nekog gospodarstva očituje se kroz rast Bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). Ipak postoje različiti načini iskazivanja rasta BDP-a, postotno ili iskazivanjem u određenoj valuti odnosno vrijednosti koja je postavljena kao referentna. Također možemo analizirati ukupni BDP određene države, ali ukoliko sagledavamo ekonomski razvoj i kako on utječe na pojedinca odnosno građanina države iskazivanje po glavi stanovnika može nam pružiti bolji uvid u to kako je rastao standard građana. U sljedećoj tablici i grafikonu prikazan je razvoj BDP-a iskazan u međunarodnim Geary – Khamis dolarima (oznaka GK\$). Takva valuta ne postoji u stvarnosti već ona iskazuje zamišljenu valutu koja prikazuje istovjetnu kupovnu moć američkog dolara kakvu je on imao u referentom vremenu i prikazuje se u različitim godinama. Ova metoda je odabrana jer s njom možemo pratiti rast kupovne moći bez utjecaja inflacije, a omogućuje nam prikazati koliko je i valuta koja je vrijedila u tom trenutku u određenoj državi vrijedila u odnosu na GK\$, što nam omogućuje i usporedbu u različitim državama. Kako bi tablica i graf bio pregledan odabrana su razdoblja od početka podataka prema Madison projektu odnosno 1952., nastavljajući se na svaku referentna godina koja otvara novo desetljeće, uz iznimku 1986. iz razloga jer je to bila posljednja godina ekonomskog rasta na području SFRJ.

Tablica 1: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. međunarodni GK\$ brožčani podatci - HRV – SRB – SFRJ – ITA – AU – DE – SAD - UK

Godina	Hrvatska	Srbija	Jugoslavija	Italija	Austrija	Njemačka	SAD	Velika Britanija
1952.	1709	1234	1333	3591	3967	3591	10316	7091
1960.	3164	2361	2370	5456	6519	7705	11328	8645
1970.	5464	3924	3945	9367	9747	10839	15030	10767
1980.	8861	6459	6297	12927	13759	14114	18577	12931
1986.	9037	6746	6461	14408	15081	15469	21236	14742
1990.	8123	6119	5646	16313	16895	15929	22346	16430

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2013)

Grafikon 2: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. međunarodni GK\$ - HRV – SRB – SFRJ – ITA – AU – DE – SAD - UK

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2013)

Grafički prikazani podatci prikazuju nam kako je ekonomski rast Jugoslavije u cjelini pratio i ostale velike države Europe, iako je BDP po glavi stanovnika u startu bio daleko niži od razvijenih država, trend rasta uspijeva se zadržati sve do 1980. U toj godini umire i doživotni predsjednik SFRJ Josip Broz Tito, organizacijska struktura same Jugoslavije se ne mijenja, ali ipak odluke na vrhu donose se na drugačije načine nego što je to bilo u trenutku kada je državom upravljao Tito uz puzajuće nacionalističko buđenje u budućim nacionalnim državama. U deset godina od 1980. – 1990. zapravo dešava se sunovrat ekonomskog rasta Hrvatske i Srbije (Simović i Vukša, 2022: 42), ali i Jugoslavije u cjelini te dolazi do pada BDP-a, to je zapravo označilo gubitak ekonomskog momentuma rasta koji je postojao do 1980. Srbija koja 1952. započinje s 1234GK\$ svoj vrhunac dostiže 1986. u iznosu od 6746GK\$ što je povećanje BDP-a po glavi stanovnika 5,5 puta u razdoblju od 34 godine. Hrvatska 1952. po glavi stanovnika ostvaruje 1709GK\$, a najbolje 1986. 9037GK\$ što nam

govori kako je Hrvatska u 36 godina ostvarila rast od 5,3 puta. Dio tog ekonomski dobrog rasta ipak će biti izgubljen do 1990. dok kako je vidljivo iz grafa i tablice države s kojima smo usporedili Hrvatsku i Srbiju uspijevaju ostvariti kontinuirani rast BDP-a i u razdoblju od 1980. – 1990. Njemačka tada još uvijek podijeljena na Istočnu i Zapadnu, uspijeva podići BDP za 4,4 puta u svojoj najboljoj godini 1990. u odnosu na 1952., Austrija 4,3 puta i ostvaruje 1990. veći BDP u GK\$ u odnosu na Njemačku, dok Italija povećava svoj BDP 4,5 puta i svrstava se 1990. između Njemačke i Austrije. Ove države kao predstavnice koordiniranih ekonomija pokazuju kako su takve kapitalističke ekonomije uspijevale ostvarivati rast velikih razmjera i pratiti i rast nerazvijenih država kojima je bilo u nekim segmentima lakše ostvarivati ekonomski rast, čistim postupkom industrijalizacije. Liberalne ekonomije koje su analizirane su SAD i Velika Britanija, u promatranom razdoblju, ostvaruju povećanje od 2,2 i 2,3 puta. Ukoliko gledamo čisto povećanje gospodarstva možemo zaključiti kako su se u tom razdoblju koordinirane ekonomije koje su prikazane brže razvijale u odnosu na liberalne ekonomije. Takav zaključak ne bi bio u potpunosti točan jer SAD ulaze u 1952. sa stanjem od 10316GK\$, a Velika Britanija s 7091GK\$, a primjerice Austrija s 3967GK\$. Ali zamjetno je kako je u 1990. u Austriji BDP po glavi stanovnika prešao onaj Velike Britanije, a Njemačka joj se značajno približila. Dok je SAD u 1990. ipak i dalje bio nedostižan sa 22346GK\$ po glavi stanovnika.

Uspoređivanje socijalističke Jugoslavije sa predvodnicama liberalnih i koordiniranih kapitalističkih ekonomija pokazuje kako sama Jugoslavija ipak nije bila država koja se mogla natjecati sa velikim kapitalističkim sustavima u pogledu GK\$ i BDP-a po glavi stanovnika. Ali možemo zaključiti kako je rast bio održiv i respektabilan jer sve do 1980. uspijevalo se pratiti razine rasta razvijenih kapitalističkih država, ali i prestići zemlje istočnog bloka (Kotarski i Petak, 2019: 2). Jugoslavija kao federacije stajala je dosta lošije u odnosu na Hrvatsku, dok je Srbija uvijek bila malo ispod ili malo iznad prosjeka Jugoslavije. Zbog toga kako bi ostvarili cilj ovog rada i u konačnici razmatrali razdoblje razvoja nakon 1990. – 2020. potrebno je raščlaniti Hrvatsku i Srbiju i u ovom dijelu od 1952. – 1990. zbog toga sljedeća tablica i graf prikazuju stanje BDP-a unutar same federacije, odnosno kako se on mijenjao kroz referentne godine u republikama i pokrajinama federacije.

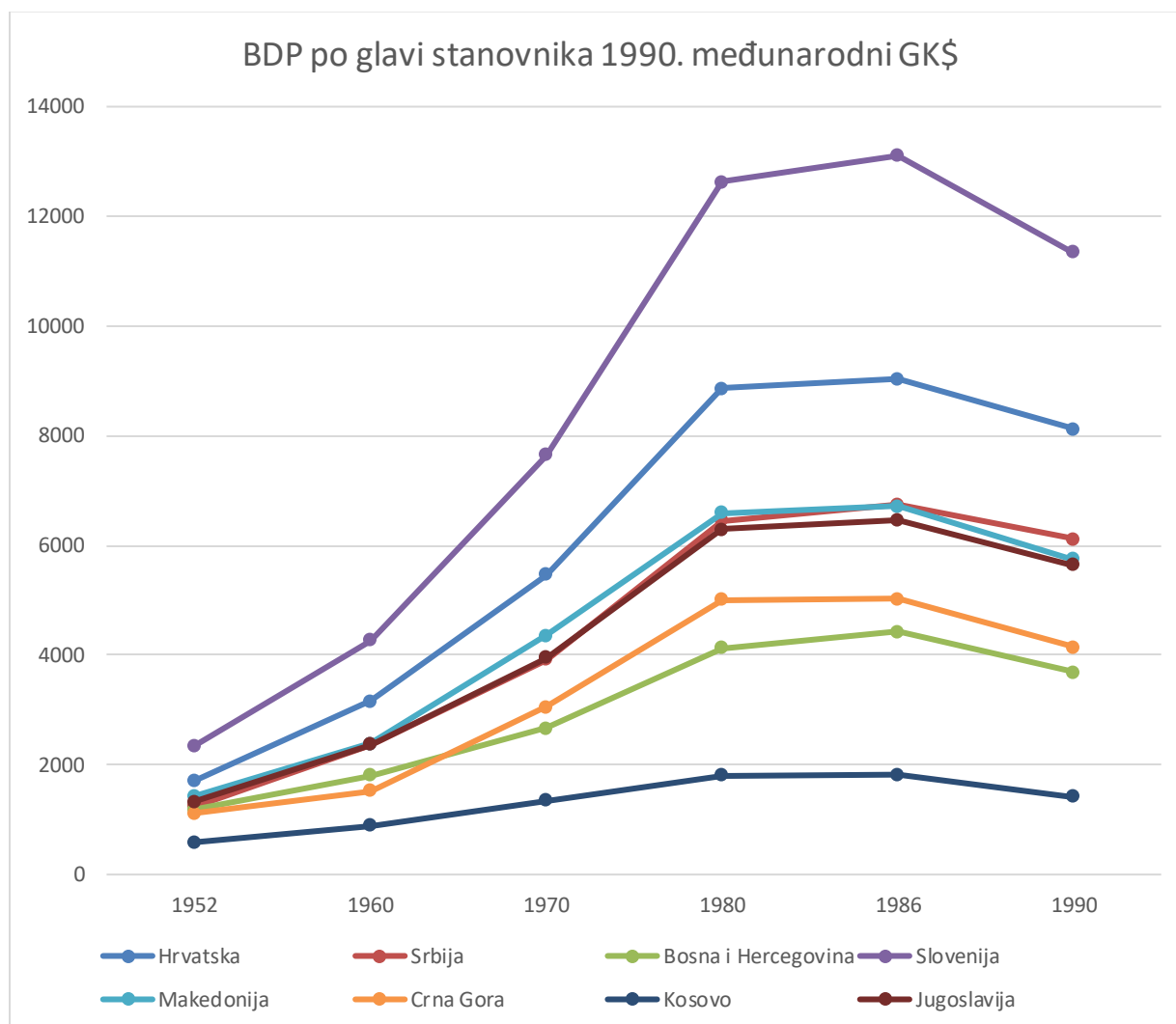
Tablica 2: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. – zemlje bivše SFRJ – međunarodni GK\$

Godina	Hrvatska	Srbija	Bosna i Hercegovina	Slovenija	Makedonija	Crna Gora	Kosovo	Jugoslavija
--------	----------	--------	---------------------	-----------	------------	-----------	--------	-------------

1952.	1709	1234	1188	2347	1430	1119	588	1333
1960.	3164	2361	1801	4276	2385	1530	886	2370
1970.	5464	3924	2667	7641	4353	3047	1345	3945
1980.	8861	6459	4133	12623	6584	5014	1803	6297
1986.	9037	6746	4433	13105	6721	5032	1821	6461
1990.	8123	6119	3697	11351	5755	4144	1426	5646

Izvor: : The Maddison Project (rug.nl) (2013)

Grafikon 3: BDP po glavi stanovnika 1952. – 1990. – međunarodni GK\$ - zemlje bivše SFRJ

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2013)

SFRJ sa svojih pet republika i dvije pokrajine pokazivala je kroz svoje postojanje različitu dinamiku razvijanja. Hrvatska i Slovenija od početka bile su zapadnije zemlje koje su se naslanjale na Italiju i Austriju, samim time njihov razvoj bio je uvelike brži i veći nego što je to bilo kod ostalih republika i pokrajina. Današnji prostor Srbije najrazvijeniji je na prostoru sjeverne pokrajine Vojvodine koja je ostvarivala rezultate iznad prosjeka Jugoslavije, dok je

južni dio Srbije, sa južnom pokrajinom Kosovom zaostajao za prosjekom federacije. Kosovo kao autonomna pokrajina uvelike je zaostajao za svim republikama i zapravo je činilo periferiju Jugoslavije.

U posljednjih 10 godina SFRJ sve republike i pokrajine bilježile su pad uz iznimku 1986., samim time niti najrazvijenije republike Slovenija i Hrvatska nisu uspjele generirati rast, jer su ekonomski problemi nadilazili republike i projicirali se na nivou federacije, posebno se ono očituje 1989. i 1990. kada dolazi do nacionalnih sukoba koji utječe na samo tržište Jugoslavije, jer se ekonomski počinju potkopavati republike unutar same federacije.

2.2. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 1990.–2010.

Baza ovog istraživanja je razvijanje Hrvatske i Srbije nakon raspada federacije. A upravo to započinje 1990. u trenutku Hrvatskog osamostaljenja, ali i početka Domovinskog rata na prostoru Hrvatske. Kako bi u kasnijem dijelu rada objasnili zašto je došlo do rasta ili pada BDP-a i kako je tekao razvoj bitno je utvrditi kako se kretao BDP po glavi stanovnika na prostoru Hrvatske i Srbije, ali i pružiti usporedbu sa ostalim razvijenim zemljama. BDP po glavi stanovnika osnovni je makroekonomski pokazatelj razvoja, a kako bi kasnije utvrdili kojoj vrsti kapitalizma Hrvatska i Srbija pripadaju potrebno je dublje analizirati tržišne odnose i samo tržište pojedine države.

Kao referentne godine u ovom razdoblju uzete su 1990. u kojoj se desio raspad federacije i početak oružane pobune srpskog stanovništva na prostoru Hrvatske. Nakon petogodišnjeg rata 1995. je druga referentna godina jer će nam ona pokazati kako se promijenilo stanje BDP-a po glavi stanovnika u Hrvatskoj po završetku ratnih operacija, ali i Srbiji koja je u tom trenutku bila SR Jugoslavija i zapravo bila jedna od aktera ratova na prostoru bivše federacije. SR Jugoslavija ratove na svojem teritoriju proživljava 1998. i 1999. početkom suzbijanja terorističkih operacija Oslobodilačke vojske Kosova, ali nakon humanitarne krize na tom području zbog sprječavanja sukoba dolazi do reakcije NATO snaga koje bombardiraju prostor Srbije ciljajući vojnu, energetska i ekonomsku infrastrukturu. Uz vojno djelovanje Srbija je tih godina bila i pod ekonomskim sankcijama što je dodatno vršilo pritisak na gospodarstvo, ali i u tom prvom desetljeću do 2000. očekivani je pad BDP-a po glavi stanovnika zbog navedenih čimbenika (Simović i Vukša, 2022: 46).

Dvijetisućite godine događaju se demokratske promjene u Hrvatskoj i Srbiji, prva promjena smjena demokratske vlasti u Hrvatskoj nakon smrti prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana dovodi koaliciju lijevih i liberalnih stranaka na vlast, dok u Srbiji iste godine nakon izbora i postizbornih prosvjeda također dolazi do smjene vlasti i dolaska koalicije liberalnih stranka na vlast zamjenjujući stranku SPS Slobodana Miloševića (Birač i Kržan, 2022: 74). Prema indeksu GK\$ Hrvatska razinu od 1990. ostvaruje tek 2002., dok razinu 1990. Srbija dostiže 2005. što označuje kako su obje države zapravo u tom razdoblju nakon pada u prvim godinama 1990., rast i povratak na standard BDP-a po glavi stanovnika dostigle tek za 12 godina odnosno 15 godina. Ukoliko promatramo taj period možemo govoriti o vremenu stagnacije i usporenog rasta. Promjena političkih odnosa u državama pratila je i promjena ekonomskih odnosa prijelaz iz socijalističkog uređenja u kapitalističko uređenje. Radikalne promjene u društveno – političkom uređenju i ekonomskom sa sobom donose i određene posljedice, ratna razaranja u tom periodu dodatno su pogoršala izgleda Hrvatskoj i Srbiji za brzu tranziciju s kratkoročnom transformacijom gospodarstva. Hrvatska i Srbija prošle su veliku kontrakciju gospodarstva poglavito u vidu deindustrijalizacije, ali i kroz prizmu privatizacije o kojoj je napisan poseban dio u ovom radu, jer ona je u jednu ruku i odredila put određenog kapitalističkog uređenja hoće li ono otići prema liberalnom ili koordiniranom gospodarstvom.

Dostizanjem BDP-a po glavi stanovnika od 90ih godina vodilo je prema putu budućeg rasta i većina ekonomskih analiza predviđala je rast gospodarstva, a i egzogeni utjecaji te međunarodna ekonomija također je bila u ekspanziji. Ipak 2008. financijska kriza koja započinje u SAD-u i dovodi do kolapsa američkog financijskog tržišta prelijeva se i na Europu, a samim time i na Hrvatsku i Srbiju (Simović i Vukša, 2022; Kotarski i Petak, 2019). Kriza u Hrvatskoj i Srbiji nije bila financijskog karaktera, već je prerasla u ekonomsku krizu.

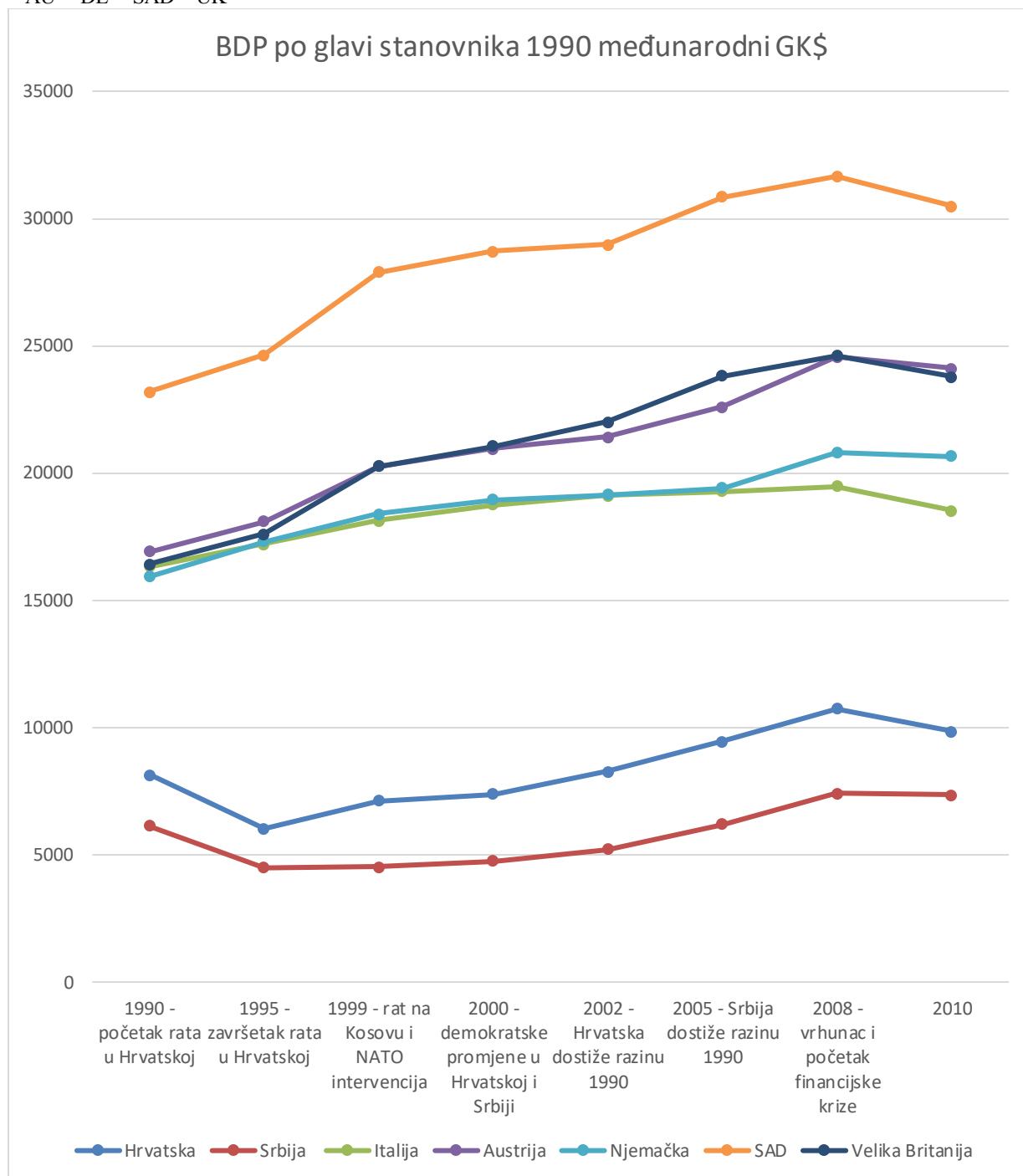
Tablica 3: BDP po glavi stanovnika 1990. – 2010. – međunarodni GK\$ - brožčani prikaz - HRV – SRB – ITA – AU – DE – SAD - UK

Godina	Hrvatska	Srbija	Italija	Austrija	Njemačka	SAD	Velika Britanija
1990.	8123	6119	16313	16895	15929	23201	16430
1995.	6027	4484	17217	18096	17299	24637	17586
1999.	7111	4505	18141	20268	18380	27870	20269
2000.	7391	4744	18761	20962	18944	28702	21046
2002.	8259	5195	19100	21407	19140	28977	22008
2005.	9461	6181	19284	22583	19417	30842	23810

2008.	10725	7421	19460	24565	20801	31655	24602
2010.	9849	7337	18520	24096	20661	30491	23777

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2013)

Grafikon 4: BDP po glavi stanovnika 1990. – 2010. – međunarodni GK\$ - brožčani prikaz - HRV – SRB – ITA – AU – DE – SAD - UK

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2013)

Pregledom dvadesetogodišnjeg razdoblja putem grafičkog i tabličnog prikaza od 1990. –

2020. možemo utvrditi kako su ratne godine donijele pad životnog standarda i ekonomskog razvoja, dok su zemlje zapadnog svijeta u tom periodu prosperirale. Pod utjecajem i međunarodnih okolnosti odnosno egzogenih utjecaja ekonomskih sankcija korak u razvoju i rastu standarda građana uz demokratizaciju moguće je pratiti tek od 2000ih godina. Ipak mlade demokracije i slabi ekonomski sustavi, posebice u Jugoslaviji koja je činila veliko tržište za Hrvatsku i Srbiju i gubitak takvog tržišta iziskivali su vrijeme potrebno za uspostavu novog tržišta. Ipak neke zemlje poput Češke i Slovenije uspjele su mnogo brže dostići standard 1990., ali ipak one nisu prošle kroz ratna razaranja, a i neki autori navode kako ipak geostrateško naslanjanje na Njemačku odnosno Austriju je tim državama omogućili brži napredak, ali za detaljniju analizu te usporedbe trebalo bi analizirati mnogo dodatnih čimbenika kako bi se došlo do vjerodostojnih zaključaka. Financijska kriza usporila je rast gospodarstava na području Europe, pa tako i Hrvatske te Srbije. U daljnjem dijelu rada detaljno će biti prikazano kako je financijska kriza utjecala na Hrvatsku, a kako na Srbiju, odnosno kako je Srbija uspjela u kratkom roku dostići BDP iz 2008., a kako je Hrvatska ipak tek 2016. dostigla razinu prije krize.

2.3. RAST BDP-a PO GLAVI STANOVNIKA RAZDOBLJE 2011.– 2018.

Dostupni podatci od Maddison projekta vezano uz GK\$ iz 1990. dostupni su do godine 2010., nakon toga zamijenjeni su podatci sa GK\$ iz 2011. metodologija je ostala ista, samo se referentna godina promijenila. Uspoređujući referentnu godinu 2011. došli smo do zaključka kako nakon ekonomske krize Hrvatskoj je trebalo 8 godina u kojem nakon pada BDP-a nije došlo do rasta, već je stagnacija BDP-a uz blagi rast bila dio desetljeća bez vida ekonomskog razvoja, ali se u tom razdoblju dogodilo nekoliko strukturnih promjena koje su opisane u daljnjem dijelu rada. Hrvatska je imala jedan od najvećih padova BDP-a uzrokovanih krizom 2008. na prostoru Europe, a po dinamici oporavka bila je uz bok mediteranskim zemljama koje je također pogodila financijska kriza Italija, Grčka i Španjolska. U Srbiji se također dogodio pad BDP-a, ali ipak u manjoj mjeri nego što je to bilo u Hrvatskoj. Srbija se već dvije godine nakon krize uspijeva vratiti iznad granica pretkriznog BDP-a po glavi stanovnika. Većina predvodnica liberalnih i koordiniranih ekonomija vidljivo iz grafikona uspjelo je ostvariti „V“ krivulju, odnosno brz oporavak gospodarstva nakon šoka uzrokovanog ekonomskog krizom.

Detaljnija analiza uzroka i kako se koordinirane i liberalne kapitalističke ekonomije odnose u vrijeme krize prema zaposlenosti i kako ono definira ekonomske odnose, a kako to u

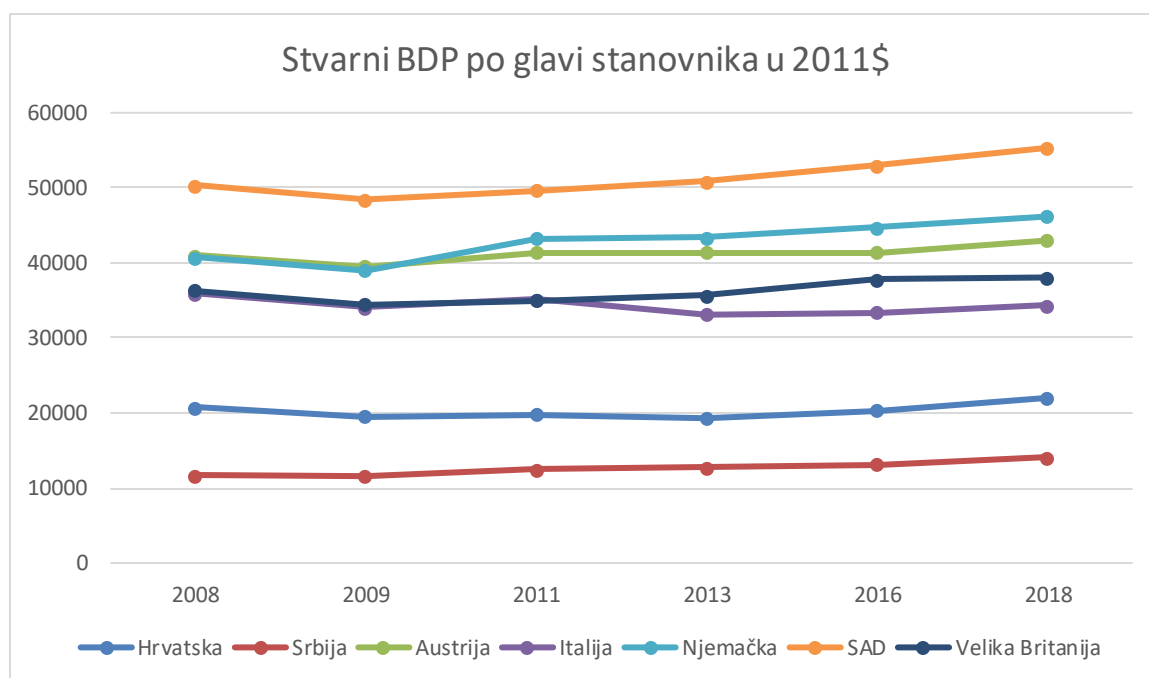
konačnici oblikuje obrazovanje i kompleksnost proizvodnih kapaciteta pojedine zemlje, uz naznaku kako se to mijenjalo u Hrvatskoj i Srbiji kroz analizirano razdoblje.

Tablica 4: Stvami BDP po glavi stanovnika 2008. – 2018. – brožčani prikaz – HRV – SRB – AU – ITA – DE – SAD - UK

Godina	Hrvatska	Srbija	Austrija	Italija	Njemačka	SAD	Velika Britanija
2008.	20717	11650	40965	35943	40715	50276	36265
2009.	19502	11577	39464	34055	38963	48453	34402
2011.	19813	12463	41446	35151	43189	49675	34971
2013.	19298	12764	41375	33094	43413	50863	35618
2016.	20376	13184	41445	33419	44689	53015	37789
2018.	22012	14124	42988	34364	46178	55335	38058

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2018)

Grafikon 5: Stvami BDP po glavi stanovnika 2008. – 2018. – HRV – SRB – AU – ITA – DE – SAD - UK

Izvor: The Maddison Project (rug.nl) (2018)

2.4. POSTOTNI RAST BDP-a 1990. – 2020.

Nakon pregleda rasta i pada BDP-a u GK\$ prema referentnim godinama 1990. i 2011. za jasniju analizu kontrakcije i ekspanzije određenog gospodarstva za to razdoblje na sljedećem grafikonu prikazan je rast odnosno pad BDP-a u godišnjem postotku.

Grafikon 6: Rast BDP-a u postotnom iznosu – 1997. – 2021.

Series : GDP growth (annual %)
 Source: World Development Indicators
 Created on: 08/03/2022

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021a)

Prikazani graf naznačuje maksimalni i minimalni godišnji postotni rast BDP-a za države Hrvatsku i Srbiju, uz prikaz Njemačke i SAD-a kao predvodnice koordinirane odnosno liberalne ekonomije. Srbija je u tridesetogodišnjem razdoblju najveći pad imala 1999. u iznosu od -9,4% zbog sankcija i rata na Kosovu. Hrvatska je najveći pad BDP-a u tom razdoblju imala tijekom financijske krize 2008. uz iznimku krize COVID – 19 koja je poseban slučaj jer posljedice te krize će se vidjeti tek u narednim godinama. Najveći postotni rast Hrvatska u iznosu od +5,7% ostvaruje nakon demokratskih promjena, zbog ekonomske ekspanzije praćene javnim investicijama poglavito u cestogradnju uz pomoć egzogenih utjecaja međunarodne ekonomije. Srbija najveći rast od +9% ostvaruje 2004. najveći uzroci tome su programi oporavka i stabilizacije financija uz također pozitivne okolnosti u međunarodnoj ekonomiji, a i uspostavljanje liberalnih institucija i preorijentacija na kapitalističku ekonomiju.

U razdoblju nakon početka demokratski promjena u Hrvatskoj i Srbiji do 2020. analiziramo tri razdoblja od kojih dva ekonomske ekspanzije i jedno ekonomske kontrakcije, a na grafu 6 označena su razdoblja. Prvo razdoblje ekonomske ekspanzije započinje 2000. i traje do 2008. odnosno financijske krize. Svjetska financijska kriza koja je započela u SAD-u u Europu se

prelila ne samo kao financijska kriza već i kao ekonomska kriza. Hrvatska u tom razdoblju ekonomske kontrakcije ima ograničen monetarne poluge za kontrolu krize jer je monetarna politika od početka nastajanja moderne Hrvatske države težila osiguranju monetarne stabilnosti s naznakom na kontrolu inflacije. Takva monetarna politika dovela je uz loše upravljanje javnim financijama do velikog ekonomskog pada, ali ne samo pada već gubitka mogućnosti ekonomskog oporavka zbog dugotrajnog ostanka u recesiji odnosno nizanju postotno negativnih stopa rasta iz kvartala u kvartal. Hrvatsko gospodarstvo oporavljalo se tempom talijanskog i grčkog gospodarstva, zapravo u toj krizi mediteranske zemlje pokazale su gotovo jednake probleme oporavka. Srbija je u tom razdoblju bila slabije pogođena krizom ukoliko gledamo postotni paritet rasta BDP-a, ali se i vrlo brzo vratila u okvire BDP-a prije krize. Spor oporavak i u Srbiji praćen je sve do početka snižavanja kamatnih stopa na svjetskoj razini gdje se nižu povijesno niske kamatne stope, a depoziti na novac u bankama čak postaju negativni. Takva emisija novca i niske kamatne stope dovele su do kontinuirane ekspanzije sve do 2020. odnosno do pojave pandemije COVID – 19, zarazne bolesti koja je zbog svoje pandemijske razine dovela do zatvaranja opskrbnih lanaca i do smanjena potražnje dobara što je prvotno dovelo do snižavanja cijena, a nakon oporavka zbog poteškoća u opskrbi, a vraćanja potražnje proizvelo je povećanje cijena to jest visoke razine inflacije na razini svih zemalja svijeta. Hrvatska i Srbija posljednje razdoblje rasta iskoristile su ne samo za povećanje BDP-a već i za poboljšanje ostalih makroekonomskih parametara koji su indikator razvoja, a koji su obrađeni u sljedećem poglavlju.

3. MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI RAZVOJA

Pregledom BDP-a utvrdili smo određenu „krvnu sliku“ Hrvatske i Srbije, odnosno on je osnovni pokazatelj razvoja. U trenutku kada zemlja uspije dostići određenu razvijenost i ući u prosjek razvijenih država po osnovnom pokazatelju BDP-u, tada makroekonomski pokazatelji poput zaposlenosti, stranih direktnih investicija, konstitucije samog BDP-a, stanovništva, radno sposobno stanovništva, industrijskih odnosa, ali i korupcije mnogo bolje opisuju to kako je razvijena određena država. Mnogi ovi pokazatelji iz svojih podataka mogu nam pružiti i iščitavanje kako se Hrvatska to jest Srbija odnose prema početnoj teoriji oblika kapitalizama. Odnosno u koju skupinu spadaju Hrvatska i Srbija, mijenjaju li se kroz razdoblje ili ostaju na istoj razini u svojem kapitalističkom uređenju.

3.1. STANOVNIŠTVO, RADNA SNAGA I NEZAPOSLENOST

Stanovništvo je jedno od ključnih čimbenika mogućnosti ekonomskog razvitka. Broj stanovnika pojedine države uvelike određuje i radnu snagu same države odnosno radno sposobno stanovništvo. Imperativ svake države je ostvarivanje pune zaposlenosti radno sposobnog stanovništva. U razvijenim državama i one koje teže prema grupi razvijenih država, možemo zaključiti kako uz pomoć sindikata radnici uz pronalazak zaposlenja ciljaju i na kvalitetno zapošljavanje, u vidu dohotka koji im omogućuje konzumiranje sadržaja i kupovinu dobara koji nisu neophodni za život. Takva prava radnika razlikuju se od države do države.

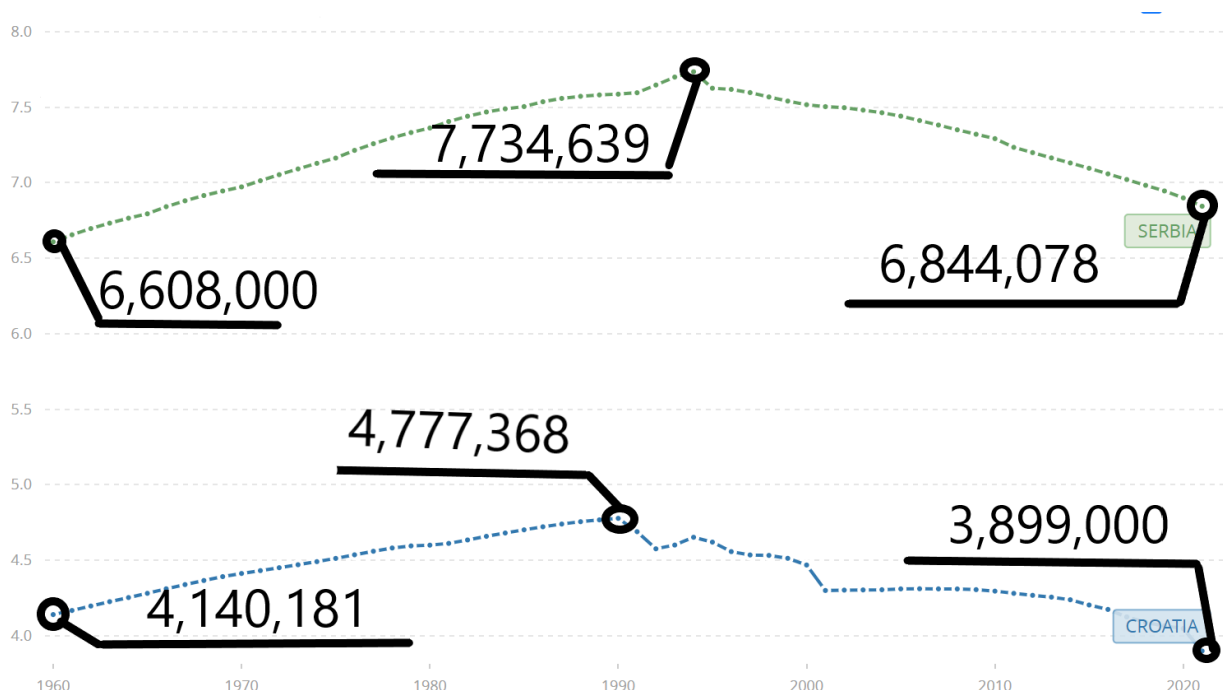
Stanovništvo svijeta svake godine je sve veće. U određenim dijelovima svijeta stanovništvo ekstremno raste, dok u nekim dijelovima opada ili stagnira. Otvorenost svijeta i migracije omogućili su preseljenje stanovnika u dijelove svijeta koji po svojem geografskom položaju, ali i uređenju nude mogućnost napretka, ostvarivanja većih prava i sveobuhvatno kvalitetniji život. Takve zemlje najčešće su razvijene zemlje Europe i SAD.

3.1.1. STANOVNIŠTVO

Prostor Jugoslavije dugo godina je pod socijalističkim režimom ostvarivao pozitivne stope prirodnog prirasta. Samim time prema podacima koji su prikazani na grafu možemo iščitati kako je Hrvatska u razdoblju od 1960. – 1990. zabilježila rast stanovništva od oko 630 000 stanovnika. Srbija je u istom razdoblju doživjela rast od oko 900 000 stanovnika. Problem

negativnih stopa rasta nastaje nakon raspada federacije i u godinama koje slijede tijekom tranzicije. Hrvatska je odmah nakon 1990. počela bilježiti negativan trend pada, udio u tome zasigurno imaju iseljavanja i smrt uzrokovani ratnim godinama, ali niti do 2020. Hrvatska nije uspjela ostvarivati stope rasta stanovništva, već je ulaskom u Europsku uniju 2013. zbog iseljavanja prema pisanju mnogih autora Hrvatska doživjela demografski slom (Kotarski i Petak, 2019: 17). U razdoblju do 1990. – 2020. Hrvatska je izgubila otprilike 900 000 stanovnika, to bi značilo kako na prostoru Hrvatske trenutno živi manje ljudi nego što je živjelo prije 1960. godine. Srbija je u godinama nakon početka ratnih operacija doživjela određeni pozitivan prirast putem migracijskog salda. Srpsko stanovništvo s prostora koji su bili napušteni srpskim stanovništvom u drugim republikama selilo se u matičnu domovinu Srbiju. Posebice nakon što su srpske snage izgubile ratove na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Nakon početnih godina pozitivnog migracijskog salda dolazi do opadanja stanovnika na prostoru Srbije. Srbija je na vrhuncu stanovništva 1994. sa ukupno 7 734 639 stanovnika, a u promatranom razdoblju do 2020. Srbija gubi oko 900 000 stanovnika. Brojčano gledano Srbija i Hrvatska u tom tridesetogodišnjem razdoblju izgubile su gotovo identičan broj stanovnika, ali ipak pad na prostoru Hrvatske bio je značajniji jer je Hrvatska geografski manja, ali i populacijom manja nego Srbija.

Grafikon 7: Populacija u Hrvatskoj i Srbiji – 1960.– 2021.

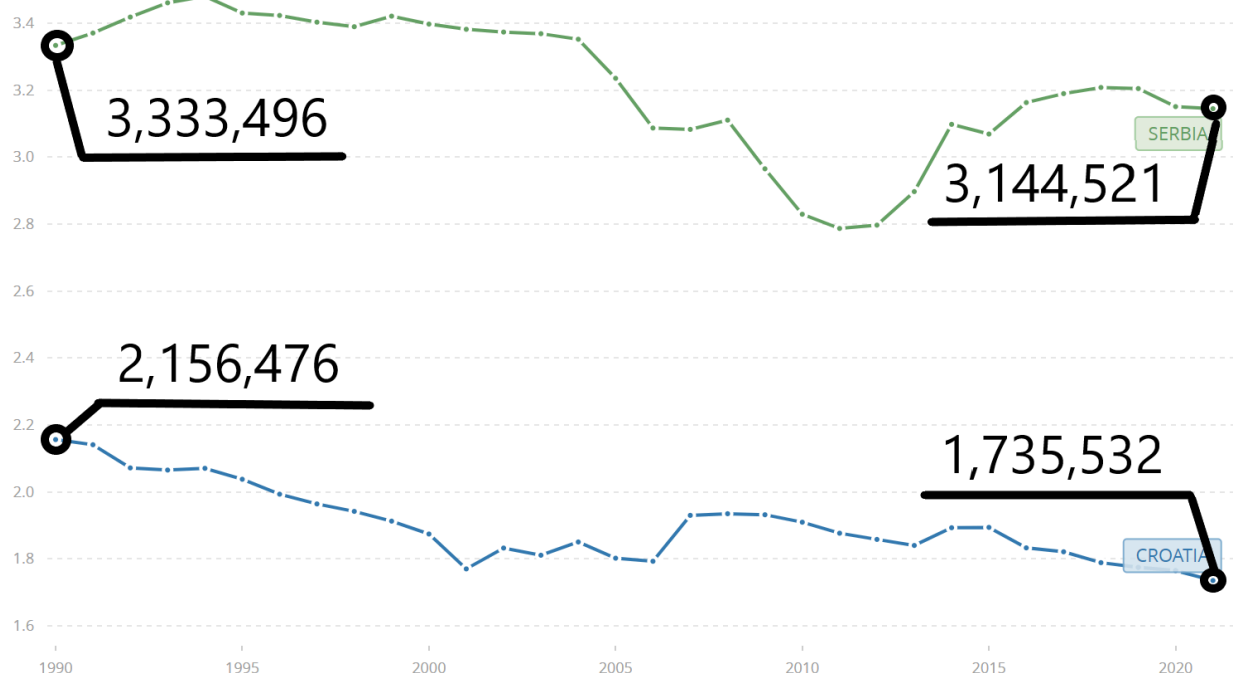
Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021h)

Kronični problemi Hrvatske i Srbije u sferi populacije identični su: migracija mladih u zemlje zapadne Europe, posebice Hrvatske nakon što je postala članicom Europske unije i stanovništvo postaje sve starije. Sve starijim stanovništvom i odlaskom mladih gubi se mogućnost reprodukcije što dovodi do potrebe migracije kako bi se u budućnosti ostvarilo usporavanja negativnog trenda opadanja stanovništva. Povezanost stanovništva i ekonomskog razvoja moguće je detaljnije uspoređivati, no to nije tema ovih analiza. Ipak smatram kako je važno napomenuti Sloveniju i Češku. Slovenija nakon raspada federacije stagnira uz blagi rast stanovništva na oko 2 000 000 stanovnika, dok Češka uz pomoć rasta stanovništva je prešla brojku od 10 000 000 stanovnika, preskočivši i Mađarsku.

3.1.2. RADNA SNAGA

Broj stanovnika uvelike određuje i potencijal radne snage pojedine države. Analizom dostupnih podataka vidljivo je kako je negativni saldo stanovnika ostavio posljedicu smanjivanja radno sposobnog stanovništva na prostoru Hrvatske i Srbije. Hrvatska je u razdoblju od 1990. – 2020. izgubila oko 420 000 radno sposobnih stanovnika. Srbija je u istom razdoblju izgubila oko 180 000 radno sposobnih stanovnika.

Grafikon 8: Radna snaga Hrvatska i Srbija – 1990. – 2021.

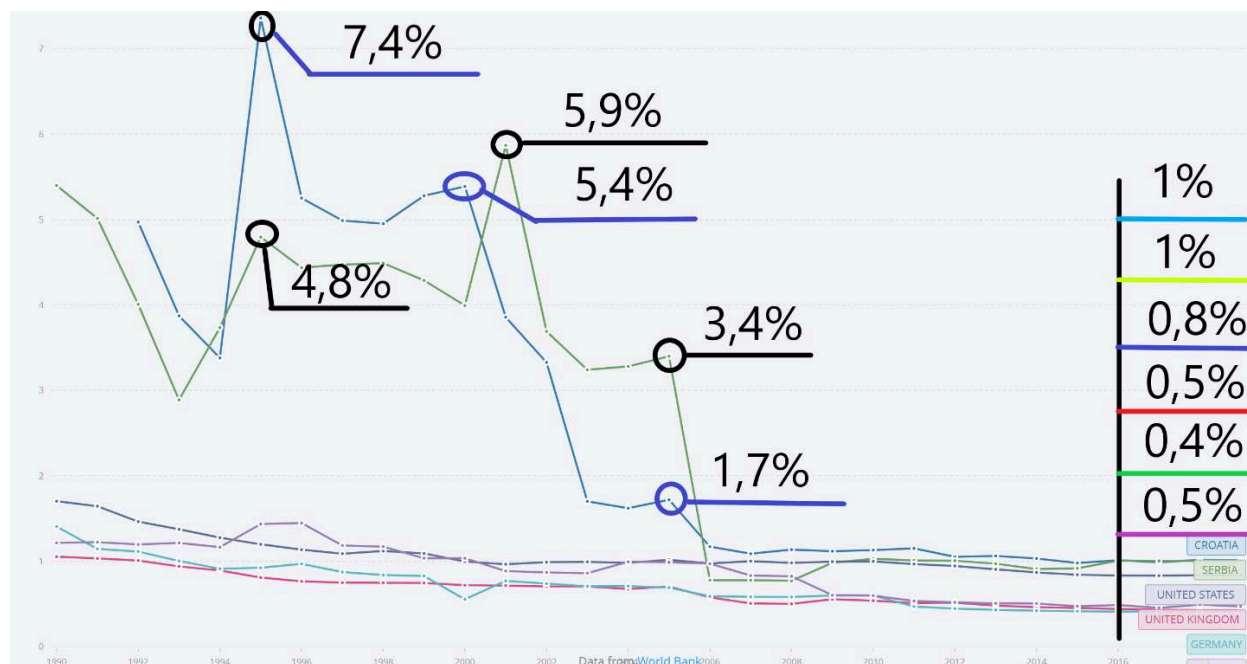
Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021d)

Hrvatskoj je to gotovo 10% ukupnog stanovništva, Srbija zbog određenih faktora i težih migracija u zapadne zemlje izgubila je brojčano i postotno manji broj radno sposobnih stanovnika. Tržište rada prilikom zadnje ekspanzije ekonomije od 2013. – 2019. imalo je potrebu za sve većim brojem radnika, problem se javlja nakon što ekspanzija ekonomije dostigne razine u kojima domicilno radno stanovništvo nije u stanju ispuniti potrebna radna mjesta. Upravo takav rasplet daljnjeg smanjena radno sposobnog stanovništva mogao bi Hrvatsku i Srbiju dovesti u problem ne mogućnosti daljnjeg napretka zbog nedostatka radno sposobnost stanovništva, odnosno stanovništva općenito (Simović i Vukša, 2022: 60). Kompenzacijske mjere mogu se ogledati u migracijskim politikama i izdavanju radnih dozvola za strane radnike, ipak i takve mjere u konačnici imaju svoje troškove prilagodbe. Smanjenjem stanovništva uz problem smanjivanja radne snage općenito ima za problem i smanjenje visoko obrazovanih i strukovnih kadrova na području države. Država sa manjkom obrazovnog radnog stanovništva, načelno bi mogla izgubiti i mogućnost proizvodnje kompleksnih proizvoda sa visokim udjelom dodane vrijednosti.

3.1.3. NEZAPOSLENOST

Razvijenost određene države očituje se i u postotku nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva u državi. Smatram kako je bitno prikazati i graf aktivnog vojnog osoblja za razdoblje 1990. – 2020. uspoređujući ga sa vodećim zapadnim državama. Ovaj graf nam prikazuje postotak vojnog osoblja u zaposlenom stanovništvu kako je prilikom ratnih godina na području Jugoslavije, određeni dio stanovništva u Hrvatskoj i Srbiji sudjelovao u ratnim operacijama i kao djelatne vojne osobe financiranje ratnih operacija i osoblja ostvarivalo je prividno smanjenje nezaposlenosti. Dugoročno takvo stanje nije održivo i sam proces tranzicije iz ratnog razdoblja u mirnodopsko uz profesionalnu vojsku pokazalo je težnju za profesionalnom vojskom u rangu ostalih zapadnih država od 1%. Cijenu mobilizacije stanovništva ratnih godina i kako one utječu na ekonomiju pred posljednju veliku ratnu operaciju na području Hrvatske prokomentirao je na sastanku prilikom pripreme operacije Oluja na Brijunima i tadašnji predsjednik Franjo Tuđman, spomenuvši kako takve operacije koštaju i kako dugoročna stajaća vojska uz cijenu ratne opreme nosi visoku cijenu za gospodarstvo (Youtube.com, 2022).

Grafikon 9: Oružane snage u postotku radne snage – HRV – SRB – SAD – UK – DE – AU – 1990. – 2020.

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021b)

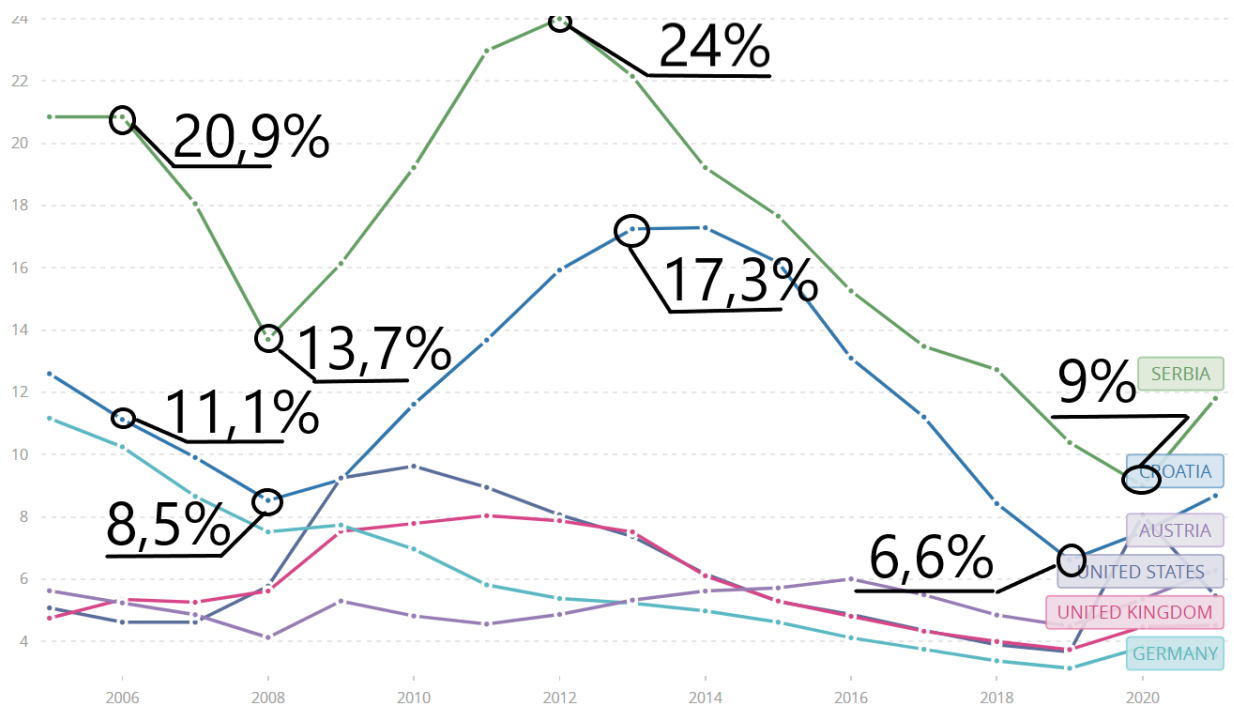
Razdoblje 2005. – 2020. prikazuje nam kako je graf nezaposlenosti pratio trend rasta BDP-a po glavi stanovnika. Odnosno usporedimo li grafove možemo zaključiti kako je u vremenima ekonomske ekspanzije nezaposlenost opadala, dok je za vrijeme ekonomske kontrakcije, posebice uzrokovane krizama: financijskom krizom 2008. i COVID – 19 krizom došlo do porasta stopa nezaposlenosti. Srbija i Hrvatska su do svjetske krize uvelike uspjele smanjiti nezaposlenost na svom teritoriju, Hrvatska je 2008. pratila trend Njemačke i gotovo ju sustigla na 8,5%. Ipak nakon početka krize koja je započela u SAD-u, dolazimo do prvog značajnijeg znaka radnih odnosa kapitalističkih država. Grafom se prikazuje kako SAD po izbijanju krize prve dvije godine bilježe rast nezaposlenosti posebice prve godine po izbijanju krize rast od gotovo 4%, dok Njemačka i u jeku krize stagnira, a ubrzo u sljedećim godinama i smanjuje stopu nezaposlenosti. Austrija prije krize bilježi najbolje rezultate nezaposlenosti od 4%, a po izbijanju krize nezaposlenost raste samo za 1% i u idućim godinama prati trend Njemačke.

Ovakav primjer koordiniranih ekonomija odgovara prikazu iz teorijskog okvira koji opisuju kako se koordinirane ekonomije u jeku krize oslanjaju na preuzimanje troškova krize između poslodavaca i radnika, dugoročni razlog tome je jer se koordinirane ekonomije oslanjaju na kvalificiranu radnu snagu koju jednom nakon što se otpusti iz tvrtke teško je ponovno pronaći prilikom godina ekspanzije i ekonomskog rasta. Takve ekonomije bazirane su na tehnološki

visoko kompleksnom proizvodnjom dobara, primjer tome je brodogradnja, automobilska industrija odnosno proizvodne djelatnosti (Kotarski i Petak, 2019: 10). Liberalne ekonomije koje su na ovom grafu prikazane putem SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva prikazuju kako u jeku kriznih razdoblja su one sklone brzom otpuštanju radnika, dok se ne poboljšaju ekonomski pokazatelji, u pravilu bi to značilo kako tvrtke racionalizacijom poslovanja što je i u vidu smanjenja zaposlenosti rješavaju problem krize. Mogućnost takvog rješavanja kriznog razdoblja moguća je ukoliko je samo tržište rada bazirano na principu česte promjene poslodavaca i prilagođavanje poslova kako bi i nekvalificirani radnici mogli u što kraćem vremenu biti osposobljeni za rad. SAD i Britanija u konačnici su nakon prolaska kriznog razdoblja vratile se na razine nezaposlenosti prije krize, ali ju i dodatno smanjile.

Hrvatska i Srbija krizu su dočela s 8,5% odnosno 13,7% nezaposlenih. Taj broj bio je iznad razvijenih zapadnih zemalja. Tranzicijsko razdoblje koje je još uvijek imalo aspekte i velikih socijalističkih poduzeća koje su ponajviše bile financirane obavljanjem radova putem javnih investicija, prilikom financijske krize i politike „stezanja remena“ dovele su do manjka javnih investicija što je dovelo do smanjena ekonomskih aktivnosti, ali i gubitka posla za socijalističke mastodonte. Takav rasplet situacije doveo je do velikog skoka nezaposlenosti, u razdoblju od 5 godina nakon izbijanja krize u Hrvatskoj je nezaposlenost porasla na 17,3%, dok je u Srbiji porasla na 24%. Trendovi oporavka nastupili su prije u Srbiji, kao što se i prije oporavio BDP po glavi stanovnika, dok je Hrvatska svoj opravak tržišta rada ostvarila tek nakon ulaska u Europsku uniju, za što zasigurno ima utjecaj i migracija radno sposobnog stanovništva u ostale razvijenije zemlje Unije. Godine do početka COVID – 19 krize omogućile su uz ekonomsku ekspanziju u vidu porasta BDP-a i smanjivanje nezaposlenosti, samim time do početka krize Hrvatska je uspjela smanjiti nezaposlenost na 6,6%, dok je Srbija uspjela smanjiti nezaposlenost na 9%. Dolazak COVID – 19 krize ponovno je povećao nezaposlenost u većini zemalja svijeta, a za potpuni rasplet kako je koncipiran pojedini kapitalizam u zemlji, odnosno kako reagiralo koje gospodarstvo potreban je protek vremena kako bi se obradili i analizirali podatci koji će omogućiti donošenje zaključka.

Grafikon 10: Nezaposlenost u odnosu na postotak radne snage države – HRV – SRB – SAD – UK – AU – DE – 2005.– 2021.

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org)(2021i)

Hrvatska i Srbija u ovom segmentu reagirale su kao liberalne ekonomije, odnosno teret gotovo cijele ekonomske krize u potpunosti su preuzeli radnici, liberalizacija tržišta rada u tim godinama se povećala, uz pritiske međunarodnih institucija i u vidu veće kontrole prilikom potrošnje javnog novca i financiranja javnih investicija. Razdoblje kriza na području Hrvatske i Srbije obilježeno je liberalizacijom zakona o radu i načelno smanjivanjem prava radnika, kako bi se potaknuo dolazak stranih investitora. Srbija se posebno očituje po privlačenu stranih investicija u vidu proizvodnih djelatnosti, jer takva djelatnost stranih investicija je subvencionirana od strane države.

3.2. PRIVATIZACIJA I KORUPCIJA

3.2.1. PRIVATIZACIJA HRVATSKA

Postupak privatizacije na prostoru Hrvatske započeo je odmah nakon osamostaljenja s ciljem prelaska iz socijalističkog uređenja društvenog vlasništva u prelazak na kapitalističko uređenje s privatnim vlasništvom. Donošenjem legislative koja je omogućavala privatizaciju postavljeni su temelji za njenu provedbu. Sam postupak privatizacije odvijao se u četiri faze: „prva, od godine 1991. do 1994. započela je ključni problem odnosa bankarstva i

gospodarstva. Drugom fazom, od godine 1994. do 1998., onemogućen je i usporen oporavak gospodarstva, a treća je faza, od 1998. do 2000. obilježena PIF-ovima i privatizacijom banaka. U četvrtoj fazi godine 2000., dominiraju stečajevi, uz tendenciju rasprodaje preostalog portfelja i potencijalna revizija pretvorbe i privatizacije“ (Gregurek, 2001: 157). U ove četiri faze cilj je bio potpuno promijeniti gospodarsku strukturu. Ograničenja i nezakonitosti vezanu uz taj postupak su sljedeći. Bitno je napomenuti kako je samo privatno vlasništvo bilo ograničeno u SFRJ, zbog toga teško je bilo zamislivo kako će privatne osobe posjedovati dovoljno sredstava za kupovinu poduzeća u društvenom vlasništvu. Pojedinci koji su bili bliski vlasti i osobama bliskima donošenju odluka odnosno pozicije moći, uvidjeli su priliku za kupovinu tada društvenih poduzeća ispod tržišne cijene. Mnogi koji su prilikom podijele društvenog vlasništva postali su dioničari, obični radnici koji o funkcioniranju trgovanja dionicama i upravljačkim pravima nisu imali dovoljna saznanja niti dovoljnu razinu obrazovanja. Tehnomenadžeri koji su upravljali tim poduzećima tijekom društvenog upravljanja uvidjeli su priliku stjecanja vlasništva nad vrijednom imovinom te su kupovinom dionica od malih dioničara (radnika) ostvarivali vlasništvo nad predmetnim poduzećima. Uz tehnomenadžere dionice poduzeća kupovali su i takozvani „torbari“ osobe koje su dobivale kredite banaka uz potporu poluga vlasti i donošenjem novca kupovali poduzeća (Birač i Kržan, 2022: 76).

Nakon procesa privatizacije koji se provodio od 1990. – 2000. došlo je i do demokratskih promjena. Pokrenuta je revizija pretvorbe i privatizacije koja je u javno dostupnim dokumentima utvrdila kako je u velikom broju poduzeća utvrđena nepravilnost odnosno kršenje zakonskih propisa pretvorbe i privatizacije prilikom preuzimanja poduzeća. Mnoga poduzeća koja su bila u društvenom vlasništvu svoje poslovanje zbog ratnih razaranja i gubitka jedinstvenog tržišta su dovele do nelikvidnosti. Postupak privatizacije nije uspio oporaviti takva poduzeća, već je većina otišla u stečaj. Stečajni su izbjegavani intervencijom države ili državnih banaka jer većina tih poduzeća bi spadala u velika poduzeća (više od 250 zaposlenih), samim time ona su služila kao socijalni amortizeri, a pomagali su i maskiranju nezaposlenosti (Gregurek, 2001: 178).

U konačnici cilj privatizacije doveo je do uspostave privatnog vlasništva i izvlaštenje društvenih i državnih struktura iz gospodarstva. U konačnici tek 2600 poduzeća koja su 1992. pokrenula postupak privatizacije otprilike 10% nije privatizirano (Gregurek, 2001: 180). Postupak koji je proveden u konačnici je imao pozitivne i negativne učinke koji se mogu

iščitati i iz makroekonomskih pokazatelja, a ključni su i za ovaj rad posebice po pregledu BDP-a za razdoblje 1990. – 2000. Prema Gregureku pozitivni učinci su: „(1) Nominiranje vlasnika. (2) Izravna asignacija formalno-pravne odgovornosti. (3) Izravna asignacija gospodarskoga rizika. (4) Formiranje tržišnog makroekonomskoga sustava. (5) Normativno usklađenje s europskim standardima i međunarodna usporedivost“ (Gregurek, 2001: 181), a negativni: „(a) nisku razinu razvitka (mjereno razinom BDP oko 70%) u odnosu na pred tranzicijsku i predratnu godinu 1989., (b) nisku stopu rasta BDP, (c) visoke stope nezaposlenosti koje se povećavaju i nisku iskorištenost postojećih proizvodnih kapaciteta, (d) veliko međusobno zaduživanje s konzekvencom povećavanja problema likvidnosti, (e) neuravnotežene odnose cijena domaćeg i stranog novca, (f) nisku razinu investicija kako domaćih tako i vanjskih, (g) uvjete poslovanja koji su bolji za uvoznike nego za izvoznike, (h) povećanje trgovinskog i tekućeg deficita s tendencijom povećanja vanjske zaduženosti, (i) nisku razinu ostvarene privatizacije uz popratnu pojavu velikih društvenih devijacija i tenzija“ (Gregurek, 2001: 180).

Privatizacija u Hrvatskoj uvelike je odredila i konstituciju tržišta rada, ali i odnosa između poslodavaca i radnika. Hrvatsko gospodarstvo je iz ratnih razaranja i nakon demokratskih promjena izašlo kao nekonkurentno za natjecanje na kompetitivnom europskom tržištu. Postupak liberalizacije i otvaranja gospodarstva bez značajnih protekcionističkih i kompenzacijskih mjera dovelo je i do problema koji su već navedeni u ovom radu. S nemogućnošću zaposlenja i poljuljane sigurnosti u trenutna zaposlenja, posebice nakon kriznih razdoblja utjecali su na masovna iseljavanja i demografski slom. Hrvatska kao mediteranska zemlja sa izlazom na Jadransko more i orijentiranost na turizam u vremenu od osamostaljenja do danas, najviše je bila interesantna vezano uz privatizaciju turističkih kapaciteta. Socijalistička poduzeća posjedovala su brojna odmarališta, a samom njihovom privatizacijom i ta odmarališta i zemljište došlo je u ruke vlasnika, što je bio interesantan kolateral za budućeg vlasnika. To je otvorilo nišu kupovina poduzeća vezano uz posjedovanje zemljišta na obali, a ne za restrukturiranje i modernizaciju postojećeg poslovanja i prilagodbu kapitalističkom uređenju.

3.2.2. PRIVATIZACIJA SRBIJA

Postupak privatizacije u Srbiji tekao je drugim ritmom nasuprot Hrvatske. Ostanak socijalističke partije pod vodstvom Slobodana Miloševića dovelo je i do sporijeg prihvatanja

kapitalističkog uređenja poduzeća na prostoru Srbije. Prvotni zakon o privatizaciji koji je donesen 1991. i trajao do 1994., a na temelju kojeg su privatizirana poduzeća uz obveznu procjenu i mogućnost odobravanja popusta prilikom kupovine, u prvim godinama provedbe zbog sličnih razloga kao i u Hrvatskoj, odnosno manjka financijskog kapitala s kojim bi poduzeća bila kupljena od strane privatnih osoba nije donosio značajne rezultate privatizacije, tek inflacija koja je bila rekordnih razmjera 1993. dovela je do lakšeg skupljanja novca i kupovine poduzeća (Milosavljević i Milošević, 2019: 106). Ipak Miloševićeva vlast nakon stabilizacije monetarnog sustava 1994. suspendirala je zakon i privatizacija u 90im godinama je zastala. Ratne godine na prostoru bivše Jugoslavije, izbacile su van fokusa gospodarstvo i potrebu za privatizacijom i transformacijom neefikasne socijalističke ekonomije.

Demokratskim promjenama i padom režima Slobodana Miloševića dolazi do aktualizacije pitanja privatizacije i donošenja novog zakon o privatizaciji 2001. Prema tom zakonu koji je vrijedio do 2014., proveden je najveći broj postupaka privatizacija, a kasnije je ga je zamijenio novi zakon. Prisilna privatizacija koja je provedena u Hrvatskoj, na sličan način provedena je i u Srbiji, nekonkurentno tržište dovelo je do propasti većina privatiziranih poduzeća, a prepuštena su i poduzeća privatnom vlasniku i ukoliko je predmetno poduzeće pozitivno poslovalo i razvijalo se. Temeljni zakonski akti po kojima je provedena privatizacija i sudski sustav nisu bili adekvatno prilagođeni transformaciji socijalističkog gospodarstva u kapitalističko (Milosavljević i Milošević, 2019: 109). Osnova za kupovinu društvenih poduzeća najčešće je bila povod kao i u Hrvatskoj, a to su vrijedne nekretnine koje su posjedovala ta društvena poduzeća. Jedno od najeksponiranijih privatizacija je kupovina PKB-a od strane stranog investitora koji je ostvario vlasništvo na 60 000m² zemljišta u okolini glavnog grada Beograda, koji je gospodarsko središte cijele Srbije.

Srbija poput i Hrvatske ima određena strateška poduzeća koja nisu na prodaju, ali postoji i razlika jer u Hrvatskoj je INA strateško poduzeće i sama privatizacija tog poduzeća odvila se po posebnom zakonu, dok je Srbija svoj NIS privatizirala prema standardnom zakonu. Srbija je i nacionalnog avioprijevoznika privatizirala, dok Hrvatska i dalje posjeduje svog nacionalnog avioprijevoznika iako iz godinu u godinu niže gubitke i propadaju restrukturiranja. Srbija i Hrvatska imaju zajedničko loše pravosuđe koje nije u stanju efikasno i u kratkom roku riješiti trgovinske sporove koji se dogode zbog kršenja ugovora o strateškom partnerstvu ili ugovora o privatizaciji, a najčešće je to povezano sa obveznim ulaganjem koje je preuzeo partner, odnosno osoba koja se obvezala za privatizaciju uz

zadržavanje radnih mjesta. Hrvatska i Srbija zemlje su gubitnice tranzicije ukoliko se gleda proces pretvorbe i privatizacije, dok je primjerice Slovenija koje je proistekla iz zajedničke federacije primjer dobro provedene privatizacije uz kriminal i korupciju kao iznimku, a ne kao pravilo.

3.2.3. KRATKA KOMPARATIVNA ANALIZA KORUPCIJE HRVATSKA I SRBIJA

Okolnosti kako će se razvijati gospodarstvo u suštini ovisi i o samoj kontroli države nad tim gospodarstvom, ali i svi drugi društveni aspekti koji se odnose na pojedinu državu. Pretpostavka je kako bi država privukla investitore, ali i razvijala se po normama koje se odnose na razvijene zemlje i pratila gospodarski rast unutar kapitalističkog uređenje potrebno je poštivanje zakona i normi propisanih od države neovisno pripada li kapitalističko uređenje liberalnom ili koordiniranom gospodarstvu. Korupcija je jedna od važnih čimbenika koji odlučuju o razvoju samog društva. Zbog toga je ovaj rad posvetio poseban odjeljak koji tematizira kontrolu korupcije⁴ i indeks percepcije korupcije⁵. Deskriptivni podatci su grafički posloženi kako bi se predodžba o rastu ili smanjenju mogla lakše prepoznati, ali i kako bi mogli komparirati dvije države.

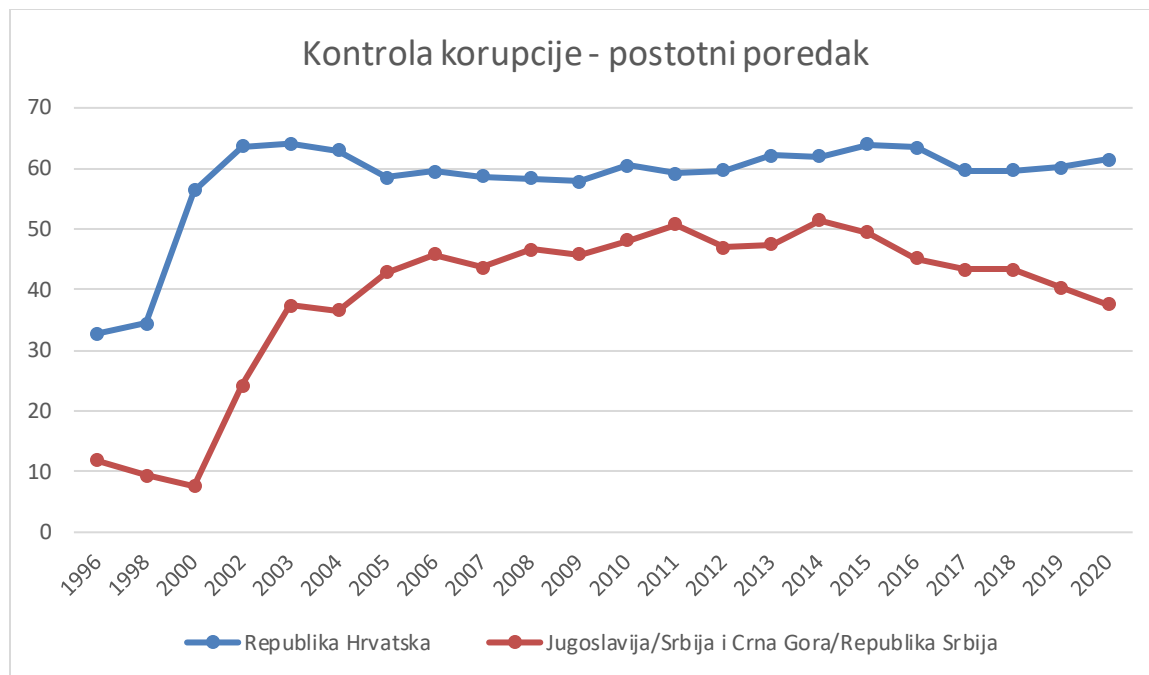
Prvi graf prikazuje nam kako su obje države nakon raspada SFRJ u prvom tranzicijskom periodu bile premrežene korupcijom. Razlika 1998. između Savezne Republike Jugoslavije i Hrvatske bile je 300% u korist Hrvatske, iako je i Hrvatska bila ispod prosjeka. Činjenicu

⁴ „Kontrola korupcije obuhvaća percepciju o opsegu u kojem se javna vlast provodi radi privatne dobiti, uključujući i sitne i velike oblike korupcije, kao i "zarobljavanje" države od strane elita i privatnih interesa. Percentilni rang označava rang zemlje među svim zemljama obuhvaćenim agregatnim pokazateljem, pri čemu 0 odgovara najnižem rangu, a 100 najvišem rangu. Percentilni rangovi prilagođeni su kako bi se ispravile promjene tijekom vremena u sastavu zemalja obuhvaćenih WGI“ (databank.worldbank.org, 2022).

⁵ Indeks percepcije korupcije započeo je s mjerenjem 1995. od strane organizacije „Transparency international“. Trenutno je jedan od najrelevantnijih podataka o korupciji po zemljama. Analiziraju 180 država i teritorija u kojima procjenjuju razinu korupcije u javnom sektoru konzultirajući eksperte i poduzetnike. Sama mjerenja od 1995. – 2011. mjerena su na skali od 0 – 10, dok je od 2012. – danas korištena skala od 0 – 100 u kojem nula označuje visoko korumpiranu zemlju, a 100 zemlju gotovo bez korupcije. Prosjek je ocjena 43, dok 2/3 zemalja spada ispod ocjene 50, iako postoje napredci oni su minimalni i većina zemalja teško uspijeva se boriti s korupcijom (transparency.org, 2022).

tome možemo vidjeti u vlasti Slobodana Miloševića koja je bila apsolutna, ali i premrežena organiziranim kriminalom, a što potvrđuju i podatci o kontroli korupcije. Hrvatska u tom prvotnom tranzicijskom periodu također ima na vlasti HDZ koji ima apsolutnu vlast bez koalicija i bilježi lošu kontrolu korupcije.

Grafikon 11: – Kontrola korupcije – postotni poredak – Hrvatska i Srbija - 1996. – 2020.

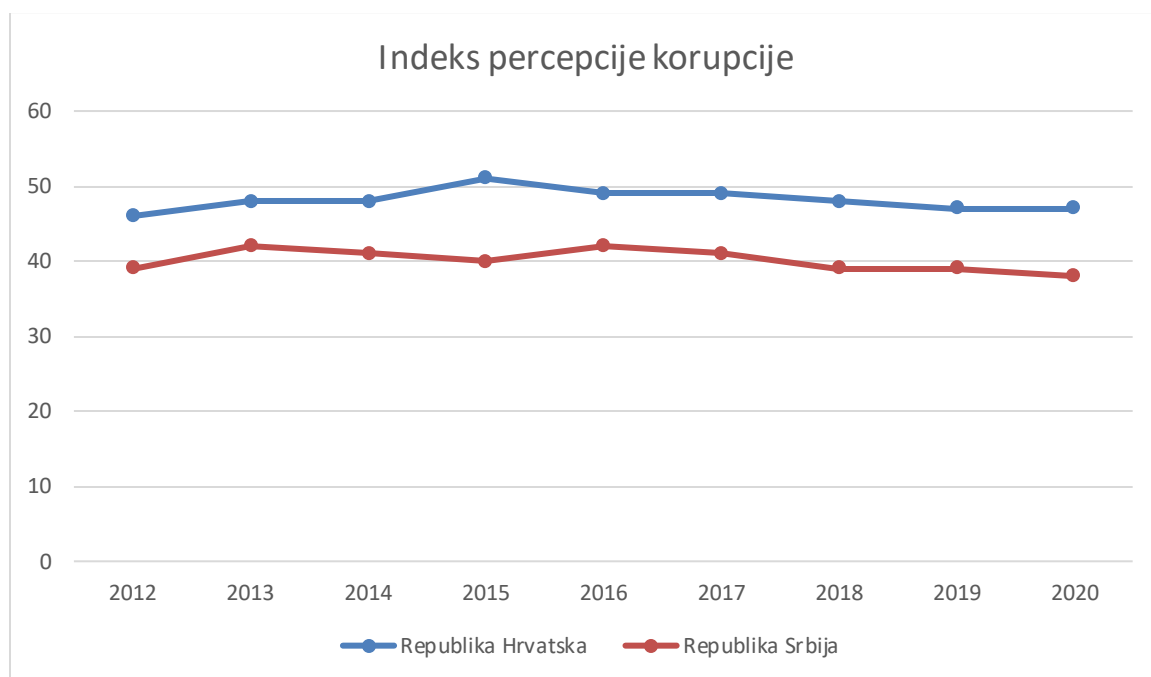
Izvor: Svjetska banka (Data.Worldbank.org) (2021c)

Promjene za Hrvatsku nastupaju 2000. godine nakon izbora u kojima koalicijska vlada dolazi na vlast, uspostavljaju se demokratske institucije i prve institucije koje su predodređene za borbu protiv korupcije. Srbija svoj veliki rast bilježi u razdoblju 2000. – 2003. iz jedne od najkorumpiranijih zemalja koje nemaju kontrolu nad korupcijom u tri godine Srbija na čelu sa koalicijskom vladom uspijeva dostići na razinu Hrvatske iz 1998. startne pozicije ove dvije zemlje razlikuju se, samim time i napredak Srbije i dalje nije dovoljno velik kako bi prestigao Hrvatsku. Tome možemo napomenuti kako je organizirani kriminal u sprezi sa državom u Srbiji sve do 2003. godine koja nakon atentata na premijera tek odlučuje uhititi i osuditi članove kriminalne organizacije Zemunski klan.

Od 2003. u Republici Hrvatskoj bilježi se blagi pad kontrole korupcije, pad i stagnacija načelno se pripisuju opreznj borbi protiv korupcije. Nakon atentata 2003. i prve odlučne borbe protiv organiziranog kriminala i korupcije koalicijska vlada Demokratske stranke,

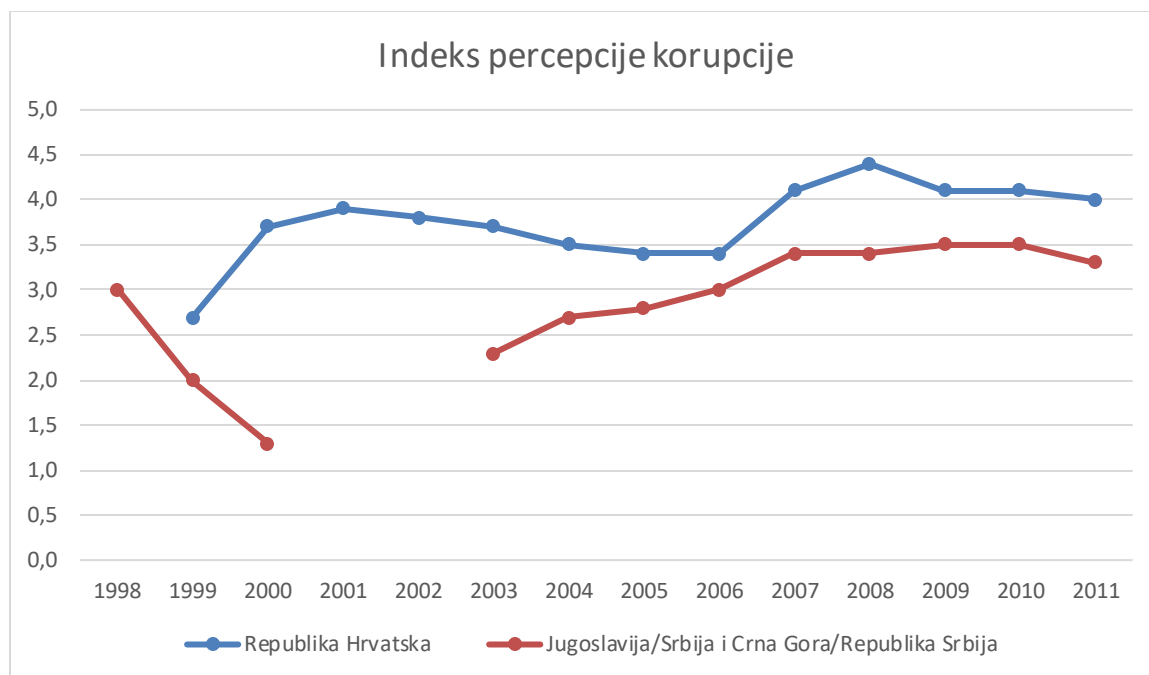
obilježena je ponajviše privatizacijskim aferama, ali i dalje teže uspostavi demokratskih institucija i uspijevaju staviti Srbiju na put prema Europskoj Uniji. Rast kontrole korupcije traje do 2011. godine, a s dolaskom SNS-a na vlast vidimo pad u iznosu od približno 5 bodova. Prva koalicijska vlada SNS-a uspijeva do 2014. popraviti kontrolu korupcije, ali nakon 2014. – 2020. i uspostavljanjem apsolutne vlasti SNS-a kontrola korupcije vraća se na razinu iz 2003. Mnoge korupcijske afere koje se povezuju sa SNS-om i apsolutnom vlašću može se govoriti i o zarobljavanju države od strane SNS-a. Godine 2017. Hrvatska bilježi rezultate kontrole korupcije kakve je posjedovala 2005. Ipak nakon loše 2017. sljedeće godine do 2020. pokazuju blagi porast kontrole korupcije, dok se u Srbiji i dalje odvija proces divergencije i opadanja kontrole korupcije.

Grafikon 12: – Indeks percepcije korupcije – Hrvatska i Srbija - 1998. – 2011.

Izvor: Transparency International (2021)

Grafikon 13: – Indeks percepcije korupcije – Hrvatska i Srbija - 2012. – 2020.

Izvor: Transparency International (2021)

Grafovi 12 i 13 provede drugačiju metodu analiziranja korupcije kao njene percepcije što je dosta subjektivno, ali gotovo identične podatke kakve smo vidjeli na grafu 11 možemo potvrditi grafovima 12 i 13. Lomovi koji se dešavaju u rastu percepcije korupcije država za vrijeme i nakon 2000. prvih tranzicijskih godina možemo pripisati kako nakon ratnih razaranja i tranzicije zapravo institucije za borbu protiv korupcije nisu niti postojale. Ipak postoji nesrazmjer u području 2001. – 2003. za Hrvatsku, percepcija korupcije prema grafu 11 se smanjuje dok se na grafu 12 ne smanjuje. Ovo možemo pripisati i normalnim odstupanjima kakva istraživanja postižu, ali moguće je i kako velike investicije koje su se provodile od 2000. – 2003. bez pravih antikorupcijskih institucija ipak potiču korupcija. Graf 13 ne prikazuje velike lomove koji se događaju u grafu 11 posebice za Republiku Srbiju od 2014., ali ni za Hrvatsku od 2017. indikativno je kako postoji stagnacija i posustajanje napretka u indeksu percepcije korupcije uz trend blagog pada, ali ne i loma. U konačnici korupcija prema postojećim istraživanjima bolje je kontrolirana u Hrvatskoj nego u Srbiji, ali je potreban daljnji rad kako bi se dostigle razine razvijenih zapadnih zemalja (Birač i Kržan, 2022: 76).

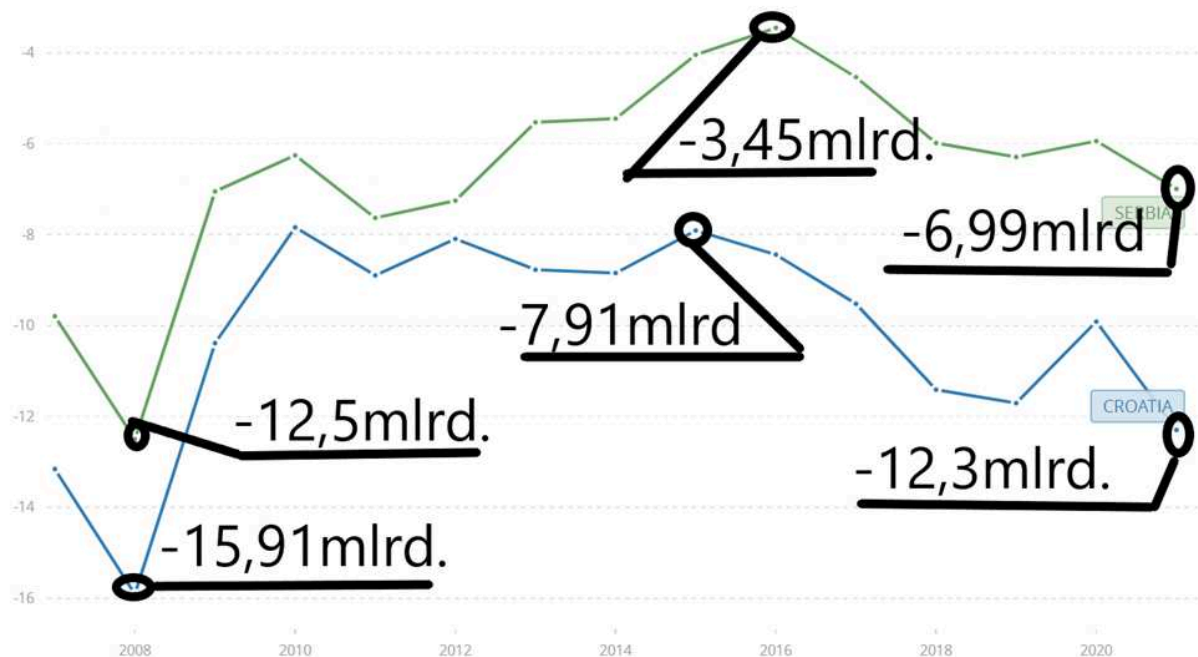
3.3. TRGOVINSKA BILANCA I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE (FDI)

Kao što je BDP prikazao „krvnu sliku“ i okosnicu ekonomskog napretka određene države. Sljedeći makroekonomski parametri nam nude detaljniji uvid o tome kakve ekonomske parametre ostvaruju Hrvatska i Srbija. Neto trgovinska bilanca roba odnosno roba i usluga iščitava nam i prema kojem segmentu je orijentirano istraživano gospodarstvo. Poznato je iz teorijskog okvira kako pozitivne neto trgovinske bilance načelno ostvaruju koordinirane ekonomije, koje se baziraju na izvozu roba (primjer Njemačka i Austrija), dok negativne neto trgovinske bilance ostvaruju liberalne ekonomije (primjer SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo). Tomu je zasigurno zaslužna i deindustrijalizacija koja je u većoj mjeri sprovedena u liberalnim ekonomijama, s ciljem preseljenja industrijskih pogona u zemlje u razvoju najčešće zemlje na području istočne Azije. Podatci dostupni u bazi podataka Svjetske banke potvrđuju ove navode.

3.3.1. NETO TRGOVINSKA BILANCA - ROBE

Robe odnosno dobara u pravilu zahtijevaju veću potrebu za procesom obrade i kvalificiranom radnom snagom kako bi se ispostavio finalni proizvod odnosno ostvarila visoka dodana vrijednost. Ipak to ne znači kako su sve robe visokotehnološke, postoje i robe odnosno sirovine koje prodajom ostvaruju svoju dodanu vrijednost u tek u pogonima u drugim zemljama, a ulaze u izvoznju bilancu države izvoznice sirovine kao roba. Zbog toga je potrebno promatrati državu iz aspekta prirodnih resursa i njihovom iskorištavanju. Primjerice Rusija izvoz u robama ima puno veći nego u uslugama, ali taj izvoz najviše se odnosi na eksploataciju energenata, nafte i zemnog plina.

Grafikon 14: Neto trgovinska bilanca (američki dolar) – robe – Hrvatska i Srbija – 2007. – 2021.

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021e)

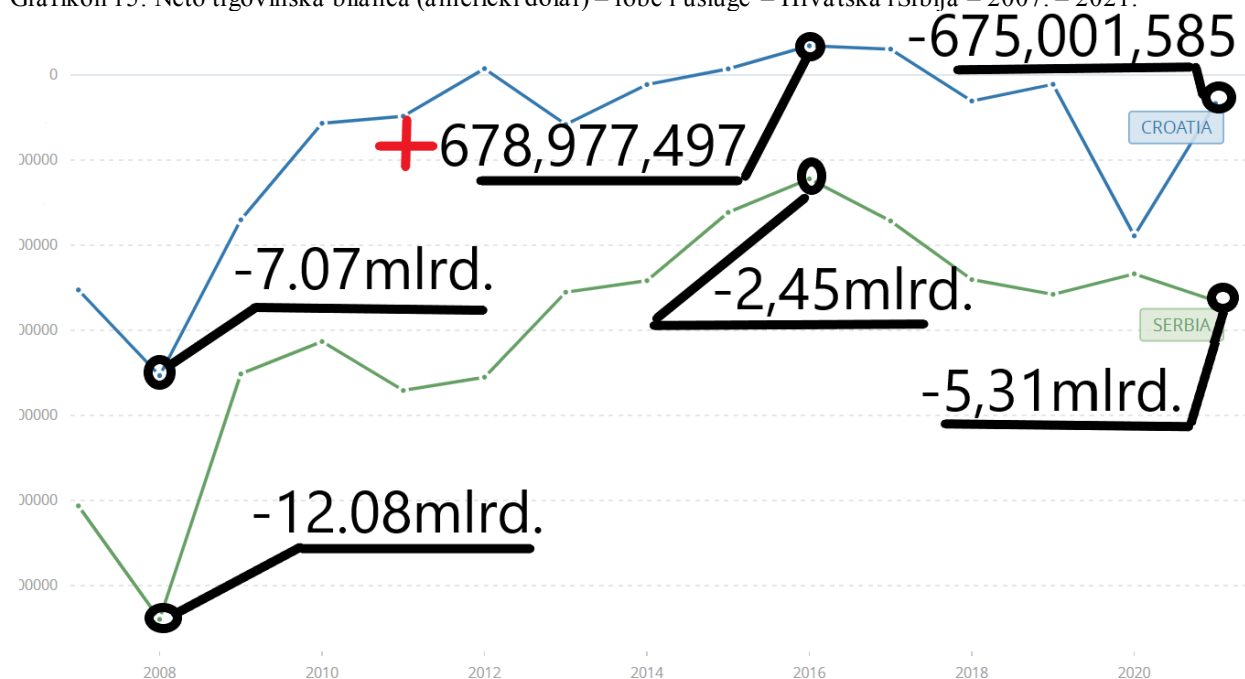
Hrvatska i Srbija posjeduju određena prirodna bogatstva, a najviše se tu kao sirovina mogu ugledati šume i pripadajuća joj drvena industrija. Proces deindustrijalizacije, praćen uz privatizaciju, gubitak zajedničkog tržišta i privatizacija koja je u većini slučajeva završavala stečajem. Omogućila je smanjivanje proizvodnje roba koje su se mogle plasirati u izvoz. Zbog svih ovih okolnosti neto trgovinske bilance u robama Hrvatske i Srbije sve do početka financijske krize 2008. bilježile su negativan trend s povećanjem uvoza roba, a smanjene izvoza roba. Hrvatska je u svim predloženim godinama od 2007. – 2021. zaostajala za Srbijom u neto trgovinskoj bilanci u robama odnosno ostvarivala je u prosjeku 3 – 4 milijarde američkih dolara veći manjak od Srbije. Takva robna razmjena označavala je poziciju Hrvatske i Srbije na područje liberalnih ekonomija, ipak u godinama krize i ekonomske kontrakcije, vidljivo je poboljšanje neto trgovinske bilance u Hrvatskoj i Srbiji. Ukoliko gledamo i parametre industrijske proizvodnje ona prema dostupnim podacima možemo zaključiti kako nije došlo do povećanja proizvodnje ili povećanja izvoza robe, već je smanjena potražnja inozemnih roba u kriznim godinama rezultira u poboljšanju neto trgovinske bilance.

3.3.2. NETO TRGOVINSKA BILANCA – ROBE I USLUGE

Prijašnji grafikon 14 prikazao nam je kako negativnu neto trgovinsku bilancu u robama ostvaruju i Hrvatska i Srbija. Grafikon 15 nam pokazuje kako se taj graf korigira u

pozitivnom smjeru kada se u trgovinsku bilancu uračunaju usluge. Usluge su različite od roba i u pravilu za njih i pružanje njih je potreban manji kapital kako bi se pružale. Usluge se razlikuju i određene usluge su visoko profitabilne s visokim maržama, dok su neke manje profitabilne. U odnosu na robnu razmjenu prilikom pružanja usluga najčešće nisu potrebna specifična znanja kako bi se oni pružili posebice ukoliko se radi o turizmu. Kapital i proizvodni pogoni za pružanje usluga najčešće nisu potrebni, ali zbog toga što upravo najveći dio usluga u Hrvatskoj dolazi iz turizma potrebni su samo kao kapital smještajne jedinice. Turizam u suštini posjeduje potrebu za tercijarnim zanimanjima za koja nisu potrebna specifična znanja niti su zanimanja normirana kako bi se mogla izvršavati.

Grafikon 15: Neto trgovinska bilanca (američki dolar) – robe i usluge – Hrvatska i Srbija – 2007. – 2021.

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021f)

Grafikon 15 nam prikazuje trend rasta neto trgovinske bilance roba i usluga na prostoru Srbije i Hrvatske nakon krize 2008. U ukupnom iznosu Hrvatska je uspjela zaredati 3 godine za pozitivnom neto trgovinskom bilansom roba i usluga od 2015. – 2017. Takav trend ipak je u narednim godinama ekspanzije posustajao kao i u Srbiji. Kako sam turizam u uslugama utječe na pozitivnu neto trgovinsku bilancu Hrvatske vidljivo je prilikom krize COVID – 19 kada nakon tad rekordne turističke sezone dolazi 2020. s ograničavanjem kretanja, samim time i ograničenim turizmom te se višestruko povećava manjak u neto trgovinskoj bilanci između roba i usluga. Kontrakcija gospodarstva zbog krize COVID – 19 Srbiji ipak pomaže u

2020. koja ima neznajno pozitivno povećanje.

3.3.3. STRANE DIREKTNE INVESTICIJE (FDI)

Tranzicijske zemlje s jeftinijom radnom snagom, a geografskim položajem u Europi poput Hrvatske i Srbije interesantne su stranim investitorima za njihova ulaganja. Ulaganja mogu biti portfolio, takva ulaganja smatraju se ulazak investitora do 10% u vlasničku strukturu društva najčešće s ciljem kratkoročnog ostanka u društvu i zarade vezano uz financijsko tržište. Strateško ulaganje je u pravilu ulaganje s ciljem ulaska investitora u strukturu društva s ciljem upravljanja samim procesima unutar društva i dugoročnim poslovanjem unutar vlasničke strukture. Portfolio ulaganja razvijena su ponajviše u liberalno uređenim kapitalističkim državama, dok u koordiniranim kapitalističkim državama su značajnija strateška ulaganja. Hrvatska i Srbija na financijskoj karti svijeta, ali i Europe sa svojim burzama čine minimalni udio u financijskim poslovanjima i transakcijama. Zbog toga i portfolio investicije u Hrvatskoj i Srbiji kao FDI nisu toliko razvijene, već se najčešće traži strateški partner ili potpuna prodaja poslovanja s ciljem „brownfield“ investicije ili pokretanje potpuno novih pogona u vidu „greenfield“ investicija.

Tablica 5: – Inozemna izravna ulaganja u Srbiju u mil. eur. (2005. – 2016.)

Godina	FDI iz država članica EU	FDI iz ostatka svijeta
2006.	1 865,30	1 457,30
2007.	1 692,60	128,2
2008.	1 328,70	495,7
2009.	833,28	539,12
2010.	860,656	417,76
2011.	2 794,44	721,94
2012.	624,361	384,45
2013.	1 145,00	402,88
2014.	1 109,32	391,126
2015.	1 530,09	584,15
2016.	1 310,3	769,93

Izvor: Marić i Matić (2018)

Tablica 6: Inozemna izravna ulaganja u Hrvatsku prema djelatnostima u mil. eur. (2007. – I. i II. Tromjesečje 2017.)

Godine	Trgovina na veliko, osim motornim vozilima i motociklima	Upravljačke djelatnosti, savjetovanje u vezi s upravljanjem	Financije uslužne djelatnosti, osim osiguranja i mirovinskih fondova	Proizvodnja osn. farmac. proizvoda i farmaceutskih pripravaka	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	Ukupno
2007.	32,3	32,3	46,5	7,1	28,8	146,993
2008.	852,5	-8,4	56,1	-55,4	27,1	871,899
2009.	671,9	9,7	-21,3	82,8	51,2	628,718
2010.	-612,5	175,8	9,4	362,3	13	-51,975
2011.	3,6	52,5	85,6	38,7	14,3	194,795
2012.	111,6	-1,5	51	-156,7	1,6	5,988
2013.	56	-2,9	-92,6	-34,8	182,2	107,956
2014.	82,2	3,6	323,2	53,8	11,5	474,339
2015.	4,1	1.258,80	581,4	-195,7	76,3	1.724,92
2016.	62,6	-116,4	-24,1	-188,7	46,1	-220,462
I. i II. tr. 2017.	183,8	-2,6	24,8	10,9	7,2	224,181
UKUPNO	1 4448,30	1 401,00	1 039,90	-241,30	459,40	4 107,40

Izvor: Marić i Matić (2018).

Hrvatska i Srbija kao svoje političke ciljeve imaju privlačenje inozemnih izravnih ulaganja kako bi modernizirali i razvili gospodarstva i dostigli prosjek EU. Porast koji se događa vezan uz inozemna izravna ulaganja vezan je i uz globalizaciju međunarodne ekonomije, liberalizacije i upravo su tranzicijske zemlje koje su bile Hrvatska i Srbija bile interesantne za investitore (Marić i Matić, 2018: 165). Prema istraživanju Marić i Matić vidljivo je kako se „u Hrvatskoj najviše ulagano i trgovinu na veliko (1 448,30 mil. eur.), upravljačke djelatnosti (1 401,00 mil. eur.), financijske uslužne djelatnosti (1 039,90 mil. eur.) te proizvodnju prehrambenih proizvoda (4 107,40 mil. eur.). U Srbiji je najviše ulagano u financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja (4 986 mil. eur.), prerađivačku industriju (4 766 mil. eur.), trgovinu na veliko i malo (3 167 mil. eur.) te poslovanje nekretninama (2 459 mil. eur.)“ (Marić i Matić, 2018: 165). Kao što je već navedeno put ka privlačenju kvalitetnih izravnih direktnih investicija je uspostavljanje kvalitetne legislative, uz smanjenje birokracije i korupcije na svim razinama upravljanja (Bohle i Greskovits, 2012: 204; Birač i Kržan, 2022: 78).

3.4. INDUSTRIJSKI ODNOSI I OSOBNE DOZNAKE

3.4.1. INDUSTRIJSKI ODNOSI

U konačnici nakon analiziranog BDP-a, uređenja vezanih uz korupciju i okolnosti koje su se odvijale u promatranom razdoblju analizirajući bitne makroekonomske pokazatelje. Jedan od ključnih odnosa vezanih uz teorijski okvir oblika kapitalizama su industrijski odnosi i uloga sindikata. Industrijski odnosi govore nam o međuodnosu između radnika i vlasnika, pružatelja zaposlenja te predstavnika radnika (sindikata) (Bohle i Greskovits, 2012: 185).

Koordinirane ekonomije zadržale su kolektivna pregovaranja i kolektivne ugovore kao ključ odnosa između zaposlenika i poslodavca, to se odnosi i na javni i na privatni sektor. U pravilu je javni sektor u većem postotku pokriven kolektivnim ugovorima nego privatni sektor. Također zakon o radu koji je na snazi u koordiniranim ekonomijama pruža veću zaštitu zaposleniku i u slučaju otkaza omogućuje mu korištenje pogodnosti prije pronalaska novog zaposlenja. Minimalna satnica za rad omogućuje postavljanja limita kako ne bi došlo do prekarnog rada, uz omogućavanje ostvarivanja minimalnih financijskih sloboda. Liberalne ekonomije pružaju više slobode tržištu rada na način samouređivanja odnosa između zaposlenika i poslodavca. Ipak i u tim državama sve više dolazi do uređivanja minimalnih satnica za rad. Slobodniji zakoni o radu omogućuju i poslodavcu i radniku brzu promjenu kadra ili mjesta zaposlenja s ciljem ostvarenja svojih želja i preferencija. To je povezano i sa razinom obrazovanja jer poslovi koji ne zahtijevaju posebna znanja ili nisu normirana zanimanja često mogu biti obavljanja od strane nekvalificiranih radnika, zbog sve veće digitalizacije i automatizacije procesa, ali i prednjačenja usluga nad robama u trgovini.

Na temelju dokumenta koji objavljuje Europska komisija u Hrvatskoj je situacija sa kolektivnim ugovorima po sektorima sljedeća (postotna pokrivenost kolektivnim ugovorima):

- Obrazovni sektor – 100% javni sektor – 70% privatni sektor
- Zdravstveni sektor – 100% javni sektor – 10% privatni sektor
- Društveni sektor – 75% javni sektor
- Središnja državna administracija - +90% (Pavlovaite i Kerckhofs, 2021).

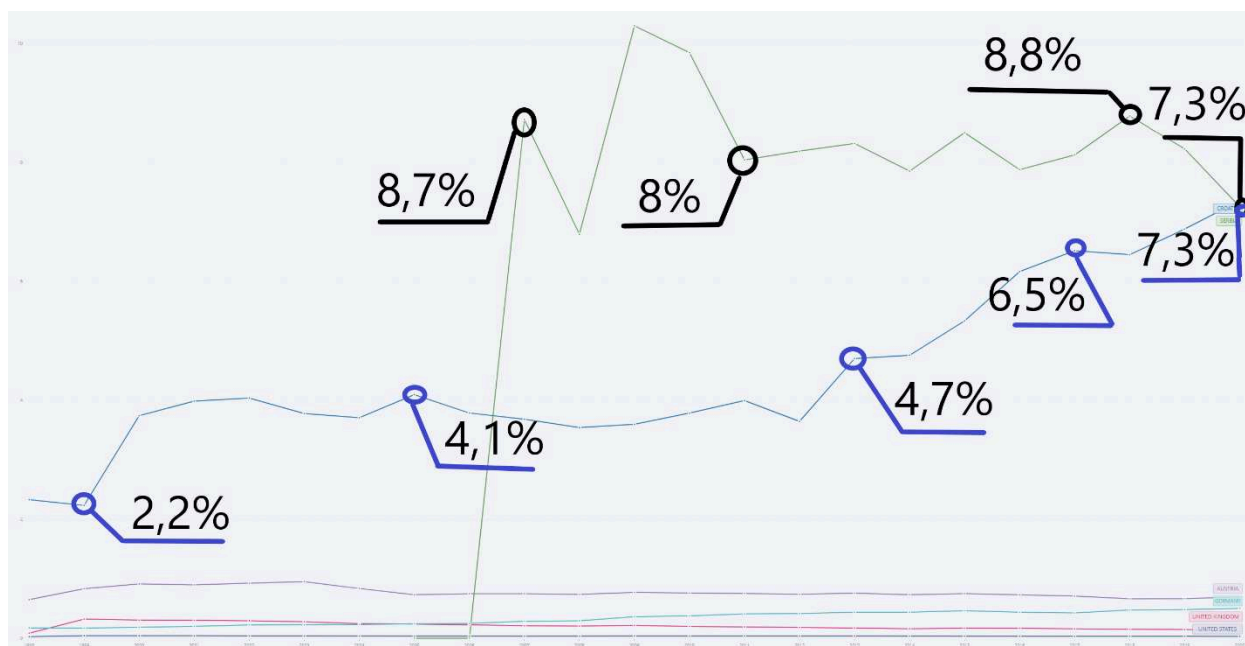
Privatni sektor obvezan je samo primjenjivati minimalne satnice za određena zanimanja. Primjerice građevinski sektor, dok je metalska industrija neuređena, odnosno ne postoji regulativa koje uređuje minimalne satnice u toj grani industrije. Sindikati u Hrvatskoj su

igrali ulogu u kolektivnom pregovaranju, a posebno su do izražaja dolazili i u vremenu na vlasti Franje Tuđmana (Bohle i Greskovits, 2012: 188) Srbija načelno posjeduje sličnu pokrivenost kolektivnim ugovorima kao i Hrvatska. Na temelju podataka Centra za industrijske odnose kolektivno pregovaranje u Srbiji i dalje posjeduje otvorena pitanja i dileme, zbog specifičnosti reformi i tranzicije kroz koju je prošla Srbija. Njihovo istraživanje sažima kako su prakse kolektivnog pregovaranja pozitivne jer je došlo do uređenja pravnog okvira, ali i uspostavljanja prakse kolektivnog pregovaranja (industrijskiodnosi.com, 2022.). Hrvatska i Srbija pripadale bi koordiniranim ekonomija jer posjeduju mehanizme kolektivnog pregovaranja poglavito u javnom sektoru, napredak kako bi se približili kolektivnom pregovaranju sličnom kao u Njemačkoj potrebno je ostvariti u privatnom sektoru.

3.4.2. OSOBNE DOZNAKE

Osobne doznake u razvijenim zemljama zapada ne čine više od 1% BDP-a. Mnoge tranzicijske zemlje ovisne su o osobnim doznakama migriranog stanovništva u razvijenije zemlje posebice zapadne Europe. Bivše socijalističke zemlje primjer su zemalja kojima osobne doznake pokrivaju visok udio u BDP-u. Na temelju grafikona 16 vidimo kako Hrvatska i Srbija 2021. imaju gotovo identičan primitak doznaka u postotnom (7,3%), ali i u brojčanom iznosu.

Grafikon 16: Osobne doznake iz drugih država u postotku BDP-a – Hrvatska i Srbija – 1997. – 2021.

Izvor: Svjetska banka (Data.worldbank.org) (2021g)

Povoljnija okolnost za Srbiju je jer udio osobnih doznaka u ukupnom BDP-u ima tendenciju opadanja, dok je Hrvatska nakon ulaska u Europsku uniju 2013. zbog otvorenog tržišta rada doživjela porast sa početnih 4,7% na 7,3% s tendencijom daljnjeg povećavanja. Srbija koja ne priznaje neovisnost Kosova, ukoliko bi sagledali podatke Kosova ono trenutno ima ulogu osobnih doznaka kao postotak BDP-a u iznosu od 18,6%. Ovi postotci su zabrinjavajući jer to označuje kako su mnogi ljudi ovisni o osobnim doznakama iz inozemstva i bez njih bi načelno došli na rub siromaštva odnosno država bi u tom iznosu trebala financirati socijalne transfere kako bi omogućila normalno funkcioniranje zajednice.

4. KAPITALISTIČKA EKONOMIJA HRVATSKE I SRBIJE – LME ILI CME

Na temelju prezentiranih podataka o vrsti kapitalizma vezanih uz Hrvatsku i Srbiju, ali i uspoređujući ih sa državama koje su postavljene kao primjer u grupu liberalnih odnosno koordiniranih ekonomija. Države za koje je provedena analiza i usporedba možemo načelno tvrditi kako određeni segmenti makroekonomskih pokazatelja upućuju na to kako su se obje države mijenjale kroz svoje tranzicijsko razdoblje. Određeni čimbenici i pokazatelji koji su prezentirani zapravo usporavaju razvoj općenito, nebitno bila ekonomija države načelno liberalna ili koordinirana karakteristike poput korupcije, tranzicije i lošeg upravljanja nisu povezani uz oblik kapitalizma koji je obilježje Hrvatske ili Srbije.

4.1. OBILJEŽJA LIBERALNOG KAPITALIZMA U HRVATSKOJ I SRBIJI

Socijalističko uređenje kakvo je naslijeđeno 90ih godina prošlog stoljeća omogućilo je početnu orijentaciju prema koordiniranim ekonomijama u vidu zaštite radničkih prava i upravljanja putem sindikata. Tranzicija i uz nju privatizacija dovele su do prihvaćanja kapitalističkih zakona uređenja i liberalizacije tržišta, posebice se to vidi prilikom odstranjivanja monopola iz tržišnih natjecanja poput opskrbe električnom energijom, telekomunikacija i transporta. Reakcije na krize koje su nastupile u analiziranom tridesetogodišnjem razdoblju ustupaju nam podatke kako su obje države prilikom početka kriza reagirale na način kako bi liberalne ekonomije postupile. Smanjena gospodarska aktivnost u tranzicijskim zemljama odlučivala se na otpuštanje radnika, bez velike zaštite radničkih prava i sve većom liberalizacijom radničkih prava i zakona o radu. Kriza 2008. primjer koji možemo iščitati u vidu grafikona nezaposlenosti kako je naglo povećanje nezaposlenosti nastupilo s krizom i trajalo je sve do ekonomskog oporavka svake države, uspostavom ponovnog kontinuiranog ekonomskog rasta. Sprovedena privatizacija, koja je u većoj mjeri provedena na koruptivan i nezakonit način omogućila upravo liberalizaciju i smanjenja prava radnika, ali i smanjivanje uloge sindikata kao kolektivnih pregovarača. Obilježje liberalnog kapitalizma je i negativna neto trgovinska bilanca u robama, što označuje kako država ne proizvodi dovoljno roba, a poglavito onih visokotehnoloških koji se ponajviše proizvode u koordiniranim ekonomijama. Srbija ipak što se tiče roba ostvaruje povoljniju neto trgovinsku bilancu jer ipak postoji još određena strateška industrija koja je ostala iz doba socijalističkog uređenja i danas je upravljana.

4.2. OBILJEŽJA KOORDINIRANOG KAPITALIZMA U HRVATSKOJ I SRBIJI

Hrvatska i Srbija značajke koordiniranog kapitalizma uvelike duguju geografskom položaju, ali i socijalističkom naslijeđu koje je omogućilo i prenašanje prava radnika putem kolektivnog pregovaranja poglavito u javnom sektoru, ali i sa naznakom daljnjeg poboljšanja prema privatnom sektoru. Hrvatska prema neto trgovinskoj bilanci roba i usluga ostvaruje pozitivnu trgovinsku bilancu u određenim godinama, takvu bilancu pozitivnu imaju koordinirane ekonomije, ipak kada sagledamo turizam kao uslužnu djelatnost onda možemo zaključiti kako ipak treba dvojako uzeti taj podatak jer tercijarna zanimanja koja su okosnica turizma ne mogu garantirati obilježje koordinirane ekonomije već liberalne ekonomije jer za ta zanimanja načelno nisu potrebna posebna znanja kako bi se obavljala, a u kriznim razdobljima poput 2019. najčešće su prvi na udaru otkaza ugovora o radu. Vlada RH i Vlada RS (uz ulogu jednog od donosioca odluka - predsjednika države Vučića) prilikom posljednje krize 2019. uzrokovane pandemijom COVID – 19 uspjeli su očuvati većinu radnih mjesta, gotovo slično kako je to izvršila sama Europska unija koja se sastoji ponajviše od koordiniranim ekonomija uz pomoć reakcije države kao pomoć poslodavcima.

5. ZAKLJUČAK

Ekonomski razvoj Hrvatske i Srbije kroz tridesetogodišnje razdoblje 1990. – 2020. imao je uspone i padove. Niti jedna zemlja u kapitalističkom uređenju nije uspjela dostići kontinuirane stope rasta kakve je bilježila u zajedničkoj federaciji od 1952. – 1980. Tranzicijsko razdoblje koje je duže trajalo na području Srbije, zbog duže pogođenosti Jugoslavenskom krizom i ratom na Kosovu, uz ostatak socijalističkih struja na vlasti do demokratskih promjena tek 2000.-ih omogućili su Hrvatskoj da u prvoj etapi do 2008. na temelju makroekonomskih pokazatelja preuzme vodstvo nad Srbijom i zapravo nastavi put kakav je bio i za vrijeme zajedničke federacije. Hrvatska ipak od 2008. i krize koja je nastupila upada u crnu epizodu makroekonomskih pokazatelja poglavito zbog lošeg upravljanja, te tek 2016. sustiže razinu BDP-a po glavi stanovnika iz 2008. takva epizoda nije mogla biti nadoknađena u 3 preostale makroekonomski povoljnije godine do nastupanja krize COVID – 19. Srbija je zbog bržeg izlaska iz krize 2008. uspjela uspostaviti u narednom razdoblju brže stope rasta od Hrvatske koje je također nastavila do 2019., ali bilježi i manji pad BDP-a 2020. koji na svjetskoj razini uzrokuje pandemija. Hrvatska ovisnost o turizmu pokazala je koliko je rizično bazirati petinu ekonomije na djelatnost koja može prilikom veće prirodne nepogode dovesti gospodarstvo u krizno razdoblje.

Ulazaka Hrvatske u Europsku uniju 2013. donio je pogodnosti kakve Srbije ne posjeduje. Hrvatskoj je na raspolaganju dio iz proračuna Europske unije posebice orijentiran na koheziju koja ima za cilj izjednačavanje standarda unutar Europske unije, kako zemlje periferije Unije ne bi bile slučaj Kosova u Jugoslaviji. Negativni učinci članstva u Uniji je smanjivanje nezaposlenosti na način da se iseljavanjem amortiziraju nezaposleni, ali i putem povećanja osobnih doznaka ostvaruje socijalni status osoba koje o njemu ovise. Osobne doznake zamijenile su kupovinu socijalnog mira koju je nekada obavljala direktno Hrvatska početkom 90ih i 2000ih (Bohle i Greskovits, 2012: 183). Srbija iako nije članica Unije također ima problem odlaska radne snage u zapadne zemlje, ali ipak takva mobilnost nije toliko omogućena kao što je to omogućeno hrvatskim građanima. Hrvatska je izgubila od 90te do danas oko 400 000 radno aktivnih stanovnika, odnosno to je kapacitet koji bi u budućnosti mogao koštati Hrvatsku ostvarivanju ekonomskog rasta. Performanse ekonomskog rasta kakav je bio 70ih godina prošlog stoljeća i u povoljnim godinama međunarodne ekonomije ukoliko nastupi biti će teško ostvariv bez dostupnog radnog stanovništva. Srbija je u istom razdoblju izgubila oko 200 000 radno aktivnih stanovnika, ipak Srbija je i mnogoljudnija

država naspram Hrvatske i takav odljev nije zabrinjavajući kao što je slučaj Hrvatske. Kompenzacijske mjere koje mogu biti donesene su uvoz strane radne snage u državu, ali takav uvoz dugoročno ima i određene troškove koje domaće radno stanovništvo ne stvara (jezične barijere, mjesto stanovanja).

Hrvatska se orijentacijom na turizam i na pružanje usluga prepustila prema liberalnom uređenju ekonomije, odnosno ostvarenju dohotka iz usluga. Ipak Europska unija i dalje teži paralelnom razvitku industrije i roba unutar same Unije pa tako i u Hrvatskoj potičući industriju. Srbija je uz industriju koja je načelno samo sjena nekadašnje proizvodnje (zrakoplovi i automobili) ostavljena na milost stranih investitora koji putem FDI-a ulaze u zemlju i pokreću proizvodne pogone koji ne proizvode dodanu vrijednost kakvu je proizvodilo nekadašnje gospodarstvo Srbije. Srbija također za dugoročni razvitak posjeduje poljoprivredni potencijal, ali geostrateško previranje i neodlučnost upravljanja prema zapadnim zemljama Srbiju odmiče od mogućnosti članstava u Uniji, što joj uskraćuje određene pogodnosti koje Hrvatska ima priliku iskoristiti.

U konačnici možemo sumirati kako je Hrvatska i dalje ekonomski razvijenija u odnosu na Srbiju zahvaljujući i velikom ekonomskom razvoju koji je bilježen u prošlom stoljeću, a održavana je razlika veće ekonomske razvijenosti i do danas. Razvijenost se Hrvatske povećavala u razdoblju do krize 2008., a nakon krize Srbija sustiže sporijim tempom Hrvatsku, pa možemo načelno tvrditi kako je bolju razvojnu strategiju Srbija imala u razdoblju od 2010. – 2020. Većina makroekonomskih parametara ide u korist Hrvatske, a brži proces prilagodbe ekonomije pa i sama liberalizacija u prvim godinama dovela je do većih stopa rasta, što bi označavalo kako je ipak model liberalnije ekonomije, uz zadržavanje određenih značajki koordinirane ekonomije bolji recept za razvoj. Ukoliko bi Srbija posjedovala tržišta i resurse kakvi su bili za vrijeme proizvodnje visokotehnoških roba načelno bi situacija mogla ići više u korist koordinirane ekonomije za napredak.

6. LITERATURA

1. Babić, Z. & Lučev, J. (2019) Comparative analysis of economic and social policy development in Croatia and Slovenia. *Problemy Polityki Społecznej*, 47 (4), 47-71.
2. Bartlett, W. (2007) 'The Western Balkans', in: D.Lane and M. Myant (eds.), *Varieties of Capitalism in the post-Communist Countries*, London: Palgrave, pp. 201-220.
3. Bohle, Dorothee and Greskovits, Bela. (2012) *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
4. Brkić, L. (1996) Theory of Economic Growth and Stability: the Case of Croatia, *Politička misao*, Vol. XXXIII, No. 5, pp. 17 – 32.
5. Cvijanović, V. i Redžepagić, D. (2011) From political capitalism to clientelist capitalism? The case of Croatia. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 29 (2), 355-372.
6. Pavlovaite, I i Kerckhofs P. (2021) Eurofound, Industrial relations landscape in Europe: Central government administration, education, human health, local and regional government, and social services sectors, Dublin.
7. Hall, Peter A., (2014) Varieties of Capitalism and the Euro Crisis. *West European Politics* 37 (6): 1223 – 1243.
8. Hall, P., & Soskice, D. (2001) *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. New York: Oxford University Press.
9. Kržan, M. & Birač D. (2022) The Restoration of Capitalism in Slovenia and Croatia. In Gagy, A. & Slacalek, O. (Eds). *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition'*. London: Palgrave Macmillan.
10. Lučev, J. i Babić, Z. (2013) Tipovi kapitalizma, ekspanzija neoliberalizma i socijalni učinci u baltičkim zemljama, Sloveniji i Hrvatskoj: komparativni pristup. *Revija za socijalnu politiku*, 20(1), 1-19.
11. Nestić, D. (2002) Ekonomske nejednakosti u Hrvatskoj 1973-1998. *Financijska teorija I praksa*, 26(3), 595-613.
12. Nölke, A., & Vliegthart, A. (2009) Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Centar Europe. *World Politics*, 61 (4), 670 – 702.
13. Peña, Vallejo & Giachi, Sandro. (2018) The Mediterranean Variety of Capitalism, Flexibility of Work Schedules, and Labour Productivity in Southern Europe.

14. Stern, David, (2010) [The Role of Energy in Economic Growth](#), CCEP Working Papers, Centre for Climate & Energy Policy, Crawford School of Public Policy, The Australian National University.
15. Simović, V. & Vukša T. (2022) When Did a Transition to Capitalism Start in Serbia? In Gagyí, A. & Slacalek, O. (Eds). *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition'*. London: Palgrave Macmillan.
16. Schmidt, Vivien A. (2005) The Europeanization of national economies. *The Member States of the European Union*: 360-387. Oxford: Oxford University Press.
17. Upchurch, Martin & Marinković, Darko. (2011) Wild capitalism, privatisation and employment relations in Serbia. *Employee Relations*. 33. 316-333.

INTERNETIZVORI

1. Data.worldbank.org, (2021a) Annual GDP % dana
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> Pristupljeno: 8. ožujak 2022.
2. Data.worldbank.org, (2021b) Armed forces personnel
<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.TF.ZS?locations=HR-RS-GB-US-AT-DE> Pristupljeno: 20. kolovoz 2022.
3. Databank.worldbank.org (2021c) Kontrola korupcija;
<https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators> Pristupljeno: 23. kolovoz 2022.
4. Data.worldbank.org, (2021d) Labor force
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?locations=HR-RS>
Pristupljeno: 21. kolovoz 2022.
5. Data.worldbank.org, (2021e) Net trade in goods
<https://data.worldbank.org/indicator/BN.GSR.MRCH.CD?end=2021&locations=HR-RS&start=2007> Pristupljeno: 22. kolovoz 2022.
6. Data.worldbank.org, (2021f) Net trade in goods and services
<https://data.worldbank.org/indicator/BN.GSR.GNFS.CD?end=2021&locations=HR-RS&start=2007> Pristupljeno: 22. kolovoz 2022.
7. Data.worldbank.org, (2021g) Personal remittances, received (% of GDP)
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2020&locations=HR-RS-DE-AT-GB-US&start=1990> Pristupljeno: 23. kolovoz 2022.

8. Data.worldbank.org, (2021h) Population total
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=HR-RS> Pristupljeno:
23. kolovoz 2022.
9. Data.worldbank.org, (2021i) Unemployment, total
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2021&locations=HR-RS-GB-US-AT-DE&start=2006> Pristupljeno: 20. kolovoz 2022.
10. Enciklopedija.hr, (2022) <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49234>
Pristupljeno: 7. kolovoz 2022.
11. Industrijskiodnosi.com (2022) <https://industrijskiodnosi.com/prva-inicijativa/#>
Pristupljeno: 25. kolovoz 2022.
12. Rug.nl (2013) Maddison Project Database, version 2013. Bolt, J. and J. L. van Zanden. The Maddison Project: collaborative research on historical national accounts.
<https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2013> Pristupljeno: 15. kolovoz 2022.
13. Rug.nl (2018) Maddison Project Database, version 2018. Bolt, Jutta, Robert Inklaar, Herman de Jong and Jan Luiten van Zanden
<https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2018> Pristupljeno: 15. kolovoz 2022.
14. Transparency.org (2021) Indeks percepcije korupcije
<https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> Pristupljeno: 23. kolovoz 2022.
15. Youtube.com (2018) Brijunski transkripti 1995.
<https://www.youtube.com/watch?v=ELcS6CxzEVM> Pristupljeno: 21. kolovoz 2022.

7. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Moderne države Europe oslanjaju se na kapitalističko uređenje ekonomije. Hrvatska i Srbija svoj put razvoja od 1990. – 2020. putem tranzicije iz socijalističkog u kapitalističko uređenje obilježile su razdobljima ekonomskog uzleta, ali i ekonomskog pada. U promatranom razdoblju obje države nisu dostigle brzinu rasta i razvoja ekonomije kakav je bio u rekordnom razdoblju od završetka Drugog svjetskog rata do 1980. Analizom provedenom na temelju teorijskog okvira *Varieties of Capitalism* jednoznačno svrstavanja Hrvatske i Srbije u osnovnu skupinu podijele koordinirane ili liberalne ekonomije nije moguće, ali indikativno je kako Hrvatska posjeduje više obilježja liberalne ekonomije u odnosu na Srbiju. Hrvatska i Srbija po svom uređenju, ali i političkim odlukama te ulaskom u Europsku uniju, odnosno tendencijom na članstvo spremne su prihvatiti politike Europske unije koje se načelno oslanjaju na politike koordiniranih ekonomija. Posebice uz zaštitu radnika i poboljšanja industrijskih odnosa. Ovim radom prikazani su makroekonomski podatci pomoću kojih je vidljivo koji su problemi u analiziranim državama koje uspoređuju razvoj, također je utvrđeno kako postoje i čimbenici koji će u budućnosti onemogućavati razvoj Hrvatske i Srbije u povoljnim trenutcima na polju međunarodne ekonomije.

Ključne riječi: *Varieties of Capitalism*, Srbija, Hrvatska, ekonomija, razvoj.

8. SUMMARY AND KEY WORDS

Modern European states rely on the capitalist organization of the economy. Croatia and Serbia marked their path of development from the year 1990 to 2020 by transitioning from a socialist to a capitalist economic system with periods of economic boom and economic decline. In the observed period, both countries failed to reach the level of economic growth and development achieved in the record-breaking period of the end of the Second World War to 1980. Analyzing the theoretical framework of Varieties of Capitalism, it is not possible to unambiguously classify Croatia and Serbia in the basic group of the division of coordinated or liberal economy, but it is indicative that Croatia possesses more characteristics of a liberal economy compared to Serbia. Taking into account their state configuration, political decision-making, and EU membership status, or rather their tendency towards EU membership, Serbia and Croatia are ready to accept the policies of the European Union, which in principle rely on the policies of coordinated economies. Especially with the protection of workers' rights and improvements in industrial relations. This paper presents macroeconomic data that identifies issues that slow down development in the analyzed countries. It also establishes the existence of factors that will prevent the development of Croatia and Serbia in future favorable moments in the field of the international economy.

Key words: *Varieties of Capitalism*, Serbia, Croatia, economy, development.